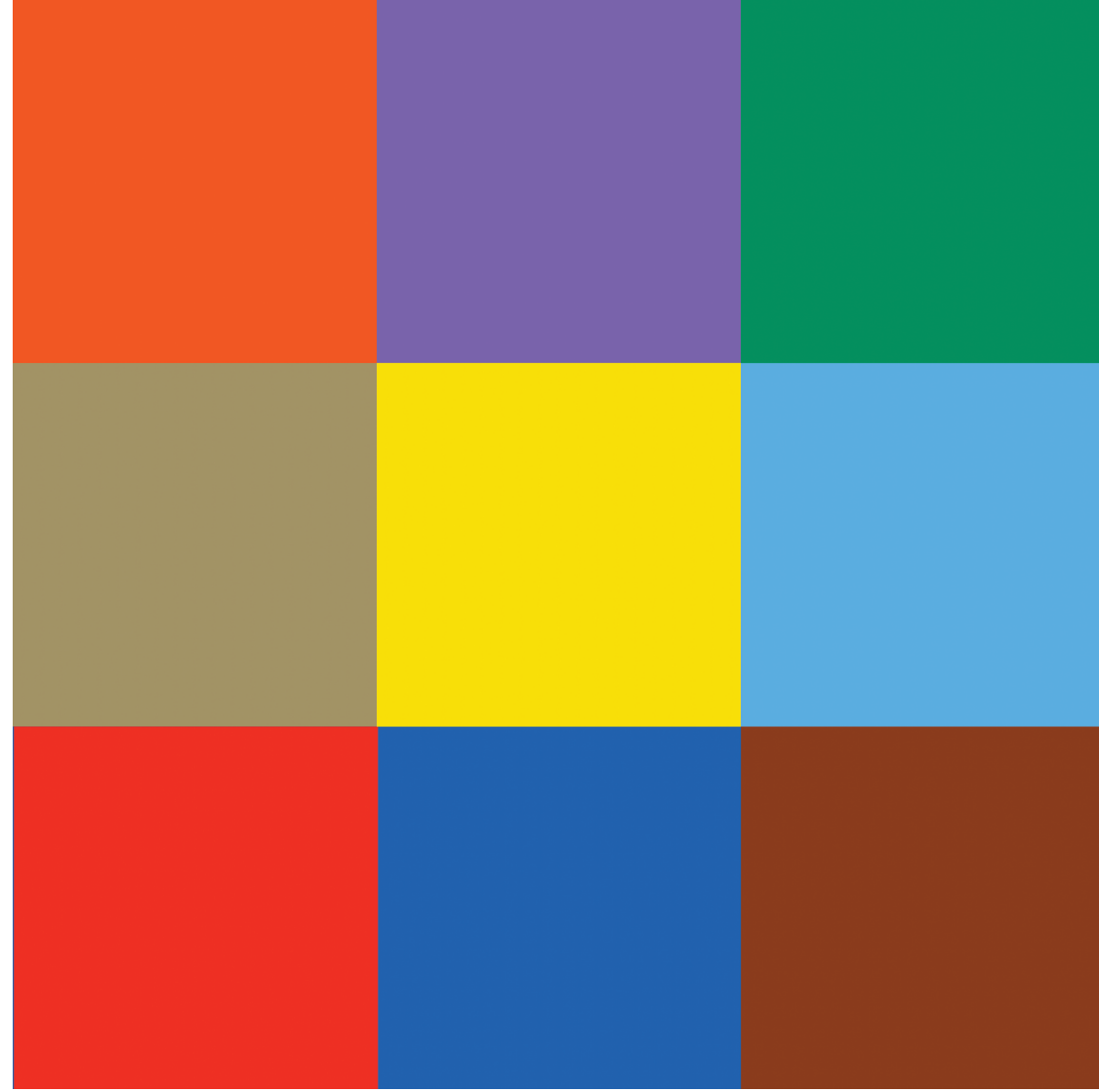

I.4
2019

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Arkeoloji Bölümü Dergisi

ANADOLU - Ek Dizi
ANATOLIA - Supplement Series

KÜLTÜRLERİN BAĞLANTISI
Başlangıcından Roma Dönemi Sonuna Kadar Eski Yakın Doğuda Ticaret ve Bölgelerarası İlişkiler
CONNECTING CULTURES
Trade and Interconnections in the Ancient Near East from the Beginning until the End of the Roman Period

ISSN: 0570-0116

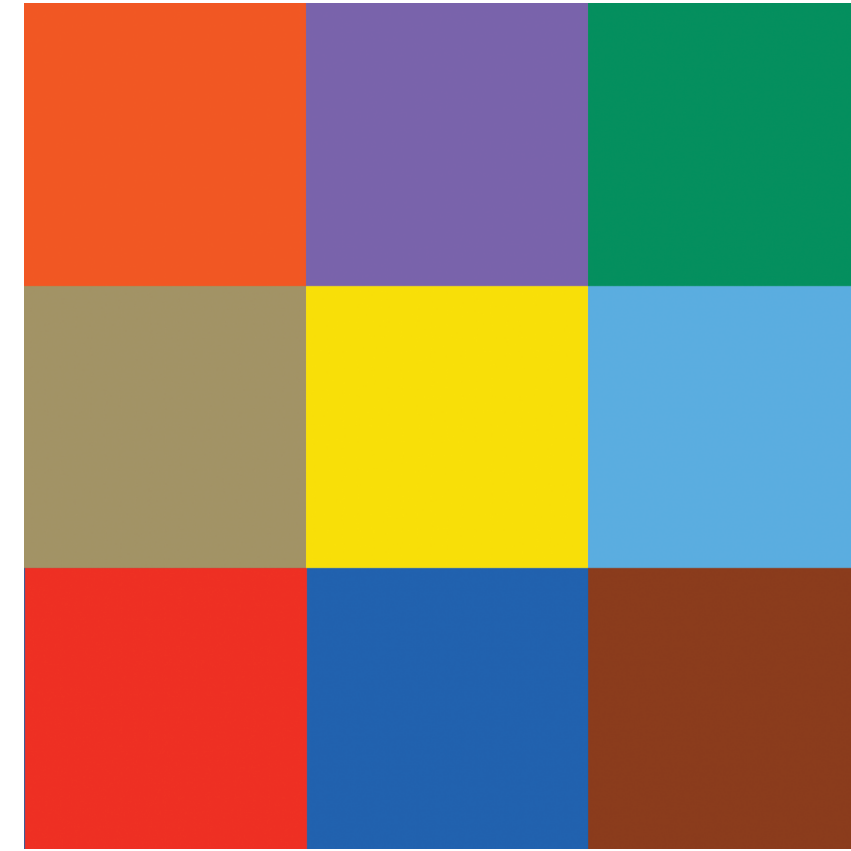
Ankara Üniversitesi Basımevi
<http://basimevi.ankara.edu.tr>

KÜLTÜRLERİN BAĞLANTISI

Başlangıcından Roma Dönemi Sonuna Kadar Eski
Yakın Doğuda Ticaret ve Bölgelerarası İlişkiler

CONNECTING CULTURES

Trade and Interconnections in the Ancient Near East
from the Beginning until the End of the Roman Period

Vasıf ŞAHOĞLU - Müge ŞEVKETOĞLU - Yiğit H. ERBİL
Editörler / Editors

Ek Dizi I.4

ANADOLU
ANATOLIA

Supplement Series I.4

Ankara 2019

KÜLTÜRLERİN BAĞLANTISI

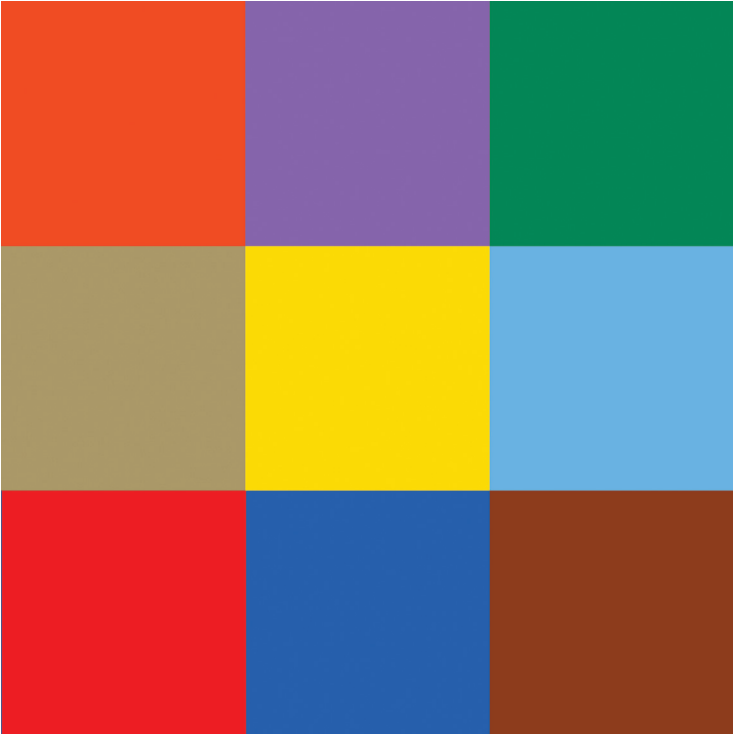
Başlangıcından Roma Dönemi Sonuna Kadar
Eski Yakın Doğu'da Ticaret ve Bölgelerarası İlişkiler

CONNECTING CULTURES

Trade and Interconnections in the Ancient Near East
from the Beginning until the End of the Roman Period

Editörler / Editors

Vasif ŞAHOĞLU - Müge ŞEVKETOĞLU - Yiğit H. ERBİL

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ
ARKEOLOJİ BÖLÜMÜ DERGİSİ

KÜLTÜRLERİN BAĞLANTISI
Başlangıcından Roma Dönemi Sonuna Kadar
Eski Yakın Doğu'da Ticaret ve Bölgelerarası İlişkiler

CONNECTING CULTURES
Trade and Interconnections in the Ancient Near East
from the Beginning until the End of the Roman Period

ANADOLU / ANATOLIA

Ek Dizi I.4
Supplement Series I.4

Editörler / Editors
Vasif ŞAHOĞLU - Müge ŞEVKETOĞLU - Yiğit H. ERBİL

ANKARA UNIVERSITY
JOURNAL OF THE
ARCHAEOLOGY DEPARTMENT
FACULTY OF LETTERS

ANKARA – 2019

Sahibi: Prof. Dr. İhsan ÇİÇEK
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı

Anadolu / Anatolia, Ankara Üniversitesi

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü'nün resmi yayın organıdır. Yılda bir kez (Kasım) basılan hakemli bir dergidir. Bu dergide yayınlanan makalelerin içeriği tamamen yazarların sorumluluğundadır.

Editörler: Prof. Dr. Vasıf ŞAHOĞLU
Doç. Dr. Müge ŞEVKETOĞLU
Doç. Dr. Yiğit H. ERBİL

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Musa KADIOĞLU

Redaksiyon
Prof. Dr. Vasıf ŞAHOĞLU
Doç. Dr. Müge ŞEVKETOĞLU
Doç. Dr. Yiğit H. ERBİL
Doç. Dr. Çiğdem ATAKUMAN
Dr. Rıza TUNCEL

Kapak Tasarımı
Vasıf ŞAHOĞLU

Ön Kapak Resmi
Yiğit H. ERBİL

Ankara Üniversitesi Basımevi. ANADOLU / ANATOLIA
CONNECTING CULTURES

Trade and Interconnections in the Ancient Near East from Prehistory until the End of the Roman Period

© 2019 Ankara/ Türkiye

ISSN:

Ankara Üniversitesi'nin izni olmadan bu kitabın tamamı veya herhangi bir bölümü kopya edilemez.
It is not allowed to copy the entire journal or any part of it without the written permission of Ankara University.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ

Adres: İncitaşı Sokak No. 10 06510 Beşevler / ANKARA

Basım Tarihi:

Tel: 0 312 213 66 55

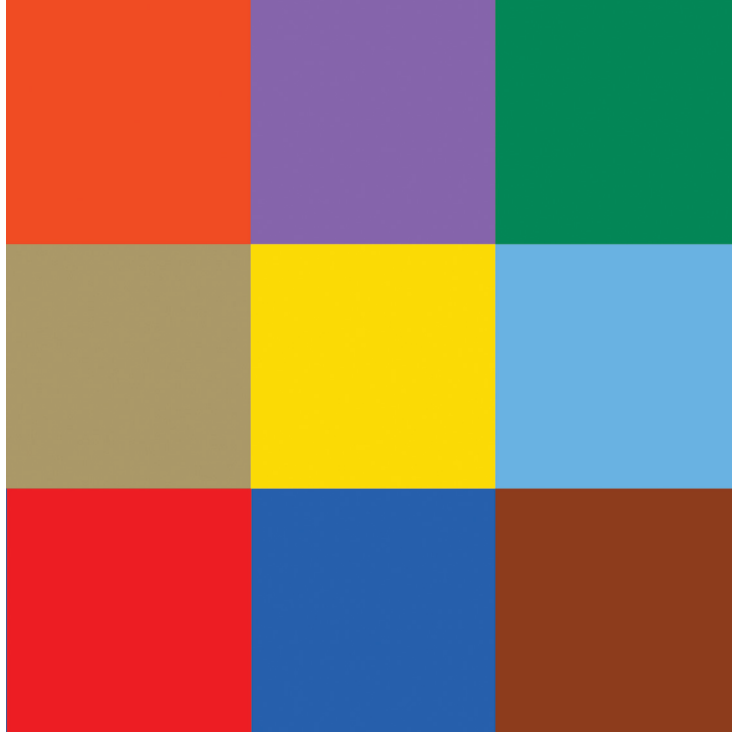
www.ankara.edu.tr

KÜLTÜRLERİN BAĞLANTISI

Başlangıcından Roma Dönemi Sonuna Kadar
Eski Yakın Doğu'da Ticaret ve Bölgelerarası İlişkiler

CONNECTING CULTURES

Trade and Interconnections in the Ancient Near East
from the Beginning until the End of the Roman Period

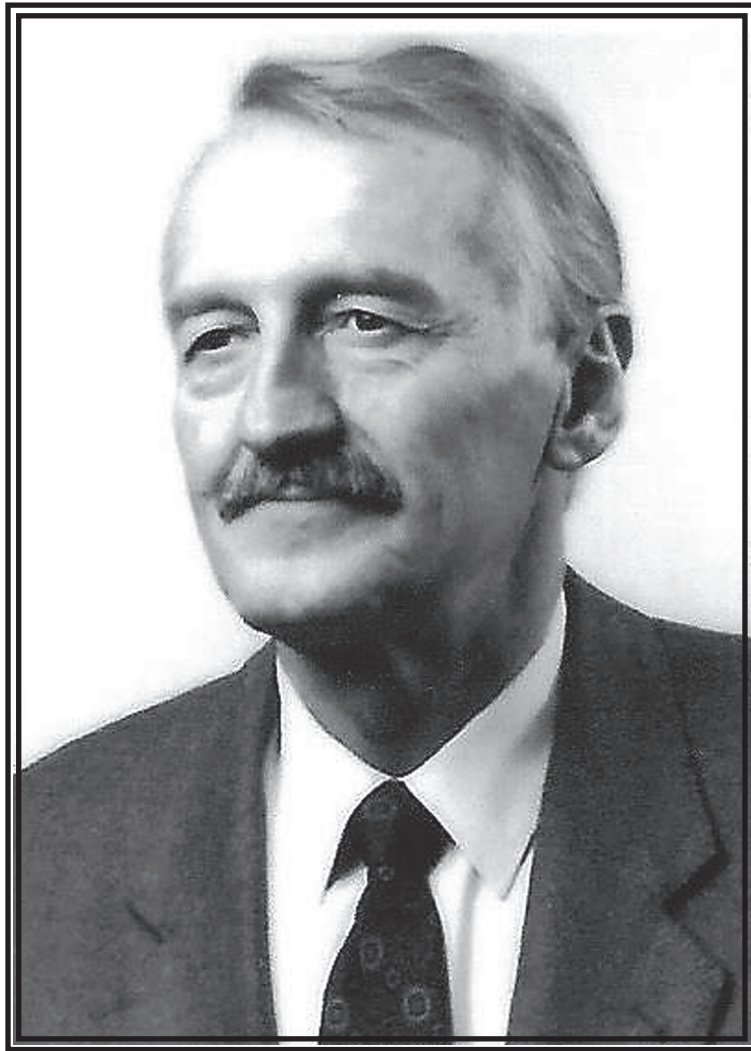
Editörler / Editors

Vasif ŞAHOĞLU - Müge ŞEVKETOĞLU - Yiğit H. ERBİL

ULUSLARARASI KIBRIS ÜNİVERSİTESİ
CYPRUS INTERNATIONAL UNIVERSITY

Prof. Dr. Harald HAUPTMANN'in anısına
In memoriam Prof. Dr. Harald HAUPTMANN
(1936-2018)

ÖNSÖZ

23-25 Kasım 2016 tarihleri arasında Lefkoşa'da düzenlenen “KÜLTÜRLERİN BAĞLANTISI: Başlangıcından Roma Dönemi sonuna kadar Eski Yakındoğu’da Ticaret ve Bölgelerarası İlişkiler” adlı uluslararası Arkeoloji Sempozyumuna ait bildiri kitabını sunmaktan kıvanç duyuyoruz. Söz konusu etkinliğin gerçekleşmesi için bizi teşvik eden ve işbirliği içinde destek olan Ankara Üniversitesi (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü), Hacettepe Üniversitesi (Arkeoloji Bölümü) ve Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi (Arkeoloji, Kültürel Miras ve Koruma Merkezi ile Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tasarım ve Mimarlık Bölümü) öğretim üyeleri ve çalışanlarına en içten teşekkürlerimizi bir kez daha iletmek isteriz. Bu etkinliğin uygulamaya geçirilebilmesi, sempozyumu düzenleyen üç üniversitenin Rektörlerinin maddi ve manevi destekleriyle mümkün olabilmıştır. Bu vesileyle Ankara Üniversitesi Rektörü, Prof. Dr. Erkan İbiş’e, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Halil Nadiri’ye ve Hacettepe Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. A. Haluk Özen’e minnetlerimizi iletmeyi bir borç biliriz. Sempozyum öncesi hazırlıklarda ve sempozyum boyunca destek ve katkılarını her zaman gördüğümüz Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Rektör Yardımcısı Doç. Dr. Ahmet Adalier’e ve Fakülte dekanları ile öğretim üyelerine de teşekkür borçluyuz. Sempozyuma ev sahipliği yapan üç üniversitenin öğretim üyeleri ve çalışanlarının desteği, sempozyum için planlanan birçok aktiviteyi de mümkün hale getirmiş ve akılda kalıcı olmasını sağlamıştır.

Bu yayın çalışmasından önce gerek sempozyumun konusu gerekse sempozyumun yapılacağı yer olarak Kıbrıs Lefkoşa’nın seçilmesi bir anlamda doğal olarak gelişmiştir. Kış ayları boyunca ılıman havası, arkeolojik ve kültürel miras açısından zenginliği ve Akdeniz mutfak geleneğinin çeşitliliği ile cömertliğini sunan Kıbrıs’ın seçimi, bu kararın alınmasını oldukça kolaylaştırmıştır. Sempozyumda “Kültürlerin Bağlantısı” başlığının seçimi ise Kıbrıs ve Anadolu’yu eşit derecede temsil eden bir başlık olarak düşünülmüş ve alınmıştır. 10 bin yıldan fazla bir zaman dilimine yayılan tarihi ile “uygarlıkların kavşak noktası” olarak bilinen Kıbrıs ve bu uygarlıkların bir çoğuna ev sahipliği yapan Anadolu’nun zenginliği ve çeşitliliği tartışılmazdır. Bu sempozyum sayesinde elde edilen bir diğer çok önemli fırsat da, Anadolu ve Kıbrıs bağlantıları yanında, binlerce yıla yayılan Doğu Akdeniz, Yakın Doğu ve Ege dünyası arasındaki ilişkilerin incelenmesi konusunda heyecanla çalışan kırkın üzerinde uluslararası bilim insanlarının dostluk ve işbirliği içinde bir araya gelmesidir. Sempozyumun üç günü boyunca sunulan bildiriler, Paleolitik Dönem’den Erken Hristiyanlık Dönemi’ne kadar uzanan geniş bir kronolojiyi kapsamış, Kıbrıs, Anadolu ve Ege Dünyası bir kez daha kültürlerin zenginliğini ve zamanın derinliğini katılımcılara sunmuştur.

Sempozyum boyunca sunum yapan bilim insanları yanında, bu kitaba katkısı olan 26 bilim insanına özellikle teşekkür etmek isteriz. Bu katkılar olmadan bu kitabı hazırlamak

mümkün olamazdı. Ankara Üniversitesi'ne kitabın yayın işini üstlendiği için çok teşekkür ederiz. Seçkin bir organizasyon ve ev sahipliği ile katılımcıların Kıbrıs'taki zamanlarını unutulmaz kılan Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi'ne özellikle teşekkürlerimizi sunarız. Açılış törenine katılarak konuşmaları ile sempozyumumuzu zenginleştiren Kuzey Kıbrıs Turizm ve Çevre Bakanı Sayın Fikri Ataoğlu'na, Kuzey Kıbrıs Eski Eserler Müdürü Sayın Fuat Azimli'ye ve Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Halil Nadiri'ye bir kez daha teşekkürlerimizi sunarız. Organizasyon komitesi adına açılış konuşmasını yapan Prof. Dr. Tayfun Yıldırım'a da katkılarından dolayı teşekkürlerimizi sunmayı bir borç biliriz.

Sempozyumun ilk gününde bildirilerin sunulması için Bedesten'nin (Aziz Nikolas Kilisesi) kullanımına izin veren Kıbrıs Vakıflar İdaresi'ne (EVKAF) ve sonraki günlerde de yeni restore edilmiş Osmanlı Dönemine ait konağın kapılarını bizlere açan Yunus Emre Enstitüsüne ve çalışanlarına büyük teşekkür borçluyuz. Sempozyum boyunca organizasyonları kusursuzlaştıran ve ihtiyaç duyulduğunda her zaman hazır olan "görünmez yardımcılarımız" asistan ve öğrencimiz Mustafa İncirlili ve Azerhan Nazlı Ekin'e de fedakar çalışmaları için teşekkür ediyoruz.

Sempozyumun ardından Lefkoşa, Girne ve Mağusa'ya yapılan gezilere Lefkoşa'da doğup büyüyen Prof. Dr. Suna Güven önderlik ederek, bu muhteşem tarihi kentlerin tüm gizli yanlarını bizlere göstermiştir. Ayrıca Dr. Öğretim Görevlisi Mathew Harpster, Batık Gemi Müzesi'ndeki Girne Gemisi'nin enkazı ile ilgili olarak rehberlik yapmış ve bizi bilgilendirmiştir. Her iki bilim insanına da değerli katkılarından dolayı en içten teşekkürlerimizi sunarız. Dr. Rıza Tuncel'e de kitabın hazırlanması sırasındaki katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Bu çalışmayı, beklenmedik vefatıyla bizleri derinden üzen Prof. Dr. Harald Hauptmann'a ithaf ediyoruz. Anadolu ve Yakın Doğu'nun Tarih Öncesi Dönemlerinin en önemli bilim insanlarından olan Prof. Dr. Hauptmann'ın onur konuşmacımız olarak davetimizi kabul etmesi bizi onurlandırmıştır. Kendisiyle geçirebildiğimiz zamanlar inanılmaz derecede değerliydi. Sempozyum kitabımıza gönderilmek üzere sunmuş olduğu bildiriye bizlere ulaştıran eşi Bayan Salwa Hauptmann'a ve söz konusu sunumu yazım haline getirerek ustalıkla düzenleyen ve kitabı zenginleştiren Doç. Dr. Çiğdem Atakuman'a katkılarından dolayı teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Bu çalışmadaki yazısı Prof. Dr. Hauptmann'ın son yayını olabilir, ancak "Hedef sonsuza dek yaşamak değil, sonsuza dek yaşayacak bir şey yaratmaktır" sözünü doğrularcasına, Prof. Dr. Hauptmann'ın yaşayacak ve atıfta bulunulacak pek çok eseri ve arkeoloji bilimine çok önemli katkıları olduğunu biliyoruz. Her zaman hatırlanacak ve sevgiyle özlenecek Prof. Dr. Harald Hauptmann'ı bir kez daha saygı ve sevgiyle anıyoruz.

Prof. Dr. Vasıf Şahoğlu
Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Müge Şevketoğlu
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi

Doç. Dr. Yiğit H. Erbil
Hacettepe Üniversitesi

FOREWORD

It is with pleasure that we introduce the publication of an international archaeological symposium entitled “CONNECTING CULTURES: Trade and Interconnections in the Ancient Near East from the Beginning until the End of the Roman Period”, held between 23rd-35th November, 2016 in Nicosia, Cyprus.

We would like to express our sincere gratitude to Ankara University (Faculty of Languages and History-Geography, Department of Archaeology), Hacettepe University (Department of Archaeology) and Cyprus International University, (Centre for Archaeology, Cultural Heritage and Conservation, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture) for encouraging the realisation of this symposium and for their collaboration in all its stages from inception to publication.

We are also indebted to the rectors of these three universities; Prof. Dr. Erkan İbiş (Ankara University), Prof. Dr. Halil Nadiri and vice rector Assoc. Prof. Dr. Ahmet Adalier (Cyprus International University) and Prof. Dr. A. Haluk Özen (Hacettepe University), as well as the deans and faculty members of all three universities who provided financial and logistic support.

The choice of location in Nicosia, Cyprus and the title of the symposium came naturally. Cyprus, with its pleasant weather during the winter months, its unbeatable richness in archaeological as well as cultural heritage, and its legendary Mediterranean culinary tradition (itself a result of connecting cultures) made it an easy decision. The entire eastern Mediterranean region, with its sea and land routes was an area aptly suited for “Connecting Cultures”. Cyprus itself, with over 10.000 years of history, has been referred to as being at the “the crossroads of civilisations”. Anatolia, on the other hand, is the birthplace of many of these civilisations and its cultural richness and variety is also undisputable. The papers presented at the symposium by an international group of scientists focused on interregional contacts spreading over a wide area covering Cyprus, Anatolia, the Near East and the Aegean and covered a timespan ranging from the Palaeolithic to Early Christian periods.

We are thankful to all the authors who were able to send in their manuscripts in a timely manner. Without these contributions this monograph would not have been possible. We extend our gratitude to Ankara University Press for a prompt publication. Our special thanks goes to our host Cyprus International University, for an outstanding organisation and making the participants’ stay in Cyprus a memorable one. We would also like to thank the Minister of Tourism and Environment of North Cyprus, Mr. Fikri Ataoğlu and the Director of Department of Antiquities, Mr. Fuat Azimli for attending to the opening ceremony and

delivering speeches, along with the Rector of Cyprus International University Prof. Dr. Halil Nadiri. We are also indebted to Prof. Dr. Tayfun Yıldırım for delivering the opening speech on behalf of the organising committee.

Kıbrıs Vakıflar İdaresi (EVKAF) generously allowed us to use the historic Gothic monument of Bedesten for the first day, while the Yunus Emre Institute opened the doors of their newly restored Ottoman mansion to us for the last two days of the symposium. Our special thanks also goes to our two student assistants, Mustafa İncirlili and Azerhan Nazlı Ekin, being there ready to give a helping hand when needed and for helping with unforeseen circumstances which they immediately solved.

Field trips to Nicosia, Kyrenia and Famagusta were organized at the end of the symposium. We would like to extend our special thanks to Prof. Dr. Suna Güven, born and raised in Nicosia, for her outstanding performance in showing us around all those secret corners of this magnificent historic town. We also thank Assist. Prof. Dr. Matthew Harpster for being an excellent guide to the Kyrenia shipwreck. We extend our gratitudes to Dr. Rıza Tuncel for his support during the preparation of this publication.

Lastly, we would like to dedicate this volume to late Prof. Dr. Harald Hauptmann whose most unexpected loss left us all in bereavement. When he responded to our invitation positively to be our guest of honour and keynote speaker, we were honoured and delighted, whilst losing him left us devastated and shocked. As one of the fathers of prehistory in Anatolia, time we were able to spend with this remarkable person was immeasurably precious. We would also like to extend our thanks his widow, Mrs. Salwa Hauptmann, for recovering and sending us his manuscript, which was skilfully edited by Assoc. Prof. Dr. Çiğdem Atakuman. Including Prof. Dr. Harald Hauptmann's article in this monograph compensates the delay and certainly enriches the significance of the book. This may be Prof. Dr. Hauptmann's last publication, but as the saying goes "The goal isn't to live forever, the goal is to create something that will". Prof. Dr. Hauptmann has certainly created many master works that will live and be cited. He will always be remembered for his contributions to archaeology and he will be fondly missed. May his soul rest in peace.

Prof. Dr. Vasıf Şahoğlu
Ankara University

Assoc. Prof. Dr. Müge Şevketoğlu
Cyprus International University

Assoc. Prof. Dr. Yiğit H. Erbil
Hacettepe University

SEMPOZYUM AÇILIŞ KONUŞMASI

Sayın Bakan,

Sayın Rektör,

Sayın Hocalarım, Değerli katılımcılar ve kıymetli konuklar,

Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Üniversitelerinin ortak katkılarıyla Lefkoşa’da gerçekleştirdiğimiz birinci Uluslararası Arkeoloji sempozyumuna hoş geldiniz. Bu sempozyumun Akdeniz’in en önemli adası Kıbrıs’ta gerçekleştirilmesinin Anadolu-Kıbrıs arasındaki kültürel bağları ve Arkeoloji alanında Üniversiteler arası işbirliğini güçlendirmesini temenni ederim. İnsanlık tarihinin en eski dönemlerinde, kültürel gelişim ivmesinin en ağır geliştiği yontma taş devrinde anakarayla ilişkilerinin yoğun olduğu anlaşılan Kıbrıs’ta İsveçli arkeologların gerçekleştirdikleri ilk bilimsel çalışmalardan sonra ada arkeolojisindeki gelişmeler, yerli ve yabancı bilim dünyasınca yakından takip edilmektedir. Son yıllarda adanın Prehistorik iskan tarihine ışık tutacak yeni bulguların ortaya çıkması, çevre ve doğa şartlarına göre geliştirilmiş teknolojisi, olası rotalar ve hareketlilikler, bilhassa Yakındoğu arkeolojisi konusunda çalışmalar yapan arkeologların ilgisini çekmektedir. Prehistorik dönemin en önemli değişim araçlarından biri olan obsidiyenin, Orta Anadolu’daki kaynaklardan alınarak yoğun bir şekilde adaya getirilmesi Anadolu-Kıbrıs ilişkilerinin kökenini oluşturmaktadır. Şüphesiz Eski Önasya toplumlarının günümüzden yaklaşık 10.000 yıl önce gerçekleştirdikleri uzak mesafe ilişkileri sadece Kıbrıs’la sınırlı kalmadı. İlerleyen zaman sürecinde Anadolu’dan Suriye-Filistin kıyılarına, Mezopotamya’ya, Akdeniz’de Mısır, Girit, Ege Adaları ve Kıta Yunanistan’a, Etrurya’ya, hatta daha uzak bölgelere kadar ulaştı. Böylelikle ticaret adını verdiğimiz sistem büyük gelişim gösterdi ve bu durum birbirinden uzakta yaşayan halkların kimi zaman sanat yeteneklerini de arttırdı. Yüksek kültürü oluşturan ve yazıyı kullanabilen topluluklar kimi yörelerde koloniler kurdu. Bağımsız tüccarlar çeşitli tipte eşyanın farklı bölgelerde tanınmasını sağladı, kimi zaman politik güçlerin denetimindeki atölyelerde yabancı modellere göre şekillendirilmiş malzemeler üretildi. Dönemlerinin modasına uygun lüks ve popüler eşyaların dağılımı ya da takası gerçekleştirildi.

Konumundan ötürü Kıbrıs’ın Eski Yakın Doğu ve bilhassa Doğu Akdeniz Ticaretindeki önemi hepimizce bilinmektedir. Adanın bölgelerarası ilişkilerdeki yeri, bu sempozyum’un Kıbrıs’ta gerçekleştirilmesi fikrinin doğmasına neden olmuş ve düzenleme kurulunca ana temanın daha geniş bir bakış açısıyla Başlangıcından Roma Dönemi sonuna kadar Eski Yakın Doğu’da Ticaret ve bölgelerarası ilişkiler olmasına karar verilmiştir.

Öncelikle Uluslararası nitelikli arkeoloji sempozyumunun Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi'nin ev sahipliğinde gerçekleşmesini sağlayan Sayın Rektör Prof. Dr. Halil Nadiri'ye huzurunuzda teşekkür ederiz. Diğer taraftan programlarının çakışması ya da yoğunluğu nedeniyle aramızda olamayan Ankara Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Erkan İbiş'e ve Hacettepe Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Haluk Özen'e destekleri için müteşekkirimiz. Ayrıca TC Büyükelçiliği Kalkınma Ajansı'na , emeği geçen diğer kişi ve kuruluşlara da teşekkür ederiz.

Yakındoğu arkeolojisinin önemli isimleri arasında sayılan Prof. Dr. Harald Hauptmann'ı davetli konuşmacı olarak aramızda görmekten kıvanç duymaktayız. Kendileri bizi kırmadılar ve sempozyumun açılış konuşmasını yapmayı kabul ettiler.

Üç gün boyunca kronolojik bir sıra izleyen ya da benzer konuları aynı oturum içersine dahil edilen yaklaşık 40 bildiri bulunmaktadır. Paleolitik Çağdan Roma Dönemi sonuna kadar çeşitli bildirilerin sunulacağı sempozyum'un sonuçlarının Yakın Doğu Arkeolojisine katkı sağlayacağı inancındayız.

Düzenleme komitemiz, sempozyum sonuçlarının Ankara Üniversitesi'nin prestijli süreli yayını Anatolia/Anadolu dergisinin Ek dizi sayısında basılmasını önermiş ve bu öneri Arkeoloji Bölüm Başkanlığımızca yapılan ilk toplantıda kabul görerek karara bağlanmıştır. Bu konuda emeği geçen Sayın Prof. Dr. Harun Taşkiran'a teşekkür borçluyuz.

Sempozyumun başarılı geçmesini ve sonuçlarının farklı zaman diliminde gerçekleştirilen bölgelerarası ilişkilere katkı sağlamasını dileriz.

Saygı ve sevgilerimle.

Prof. Dr. Tayfun Yıldırım
Düzenleme Komitesi Adına

OPENING SPEECH

Distinguished Minister,

Distinguished Rector,

Distinguished Colleagues, Participants and Guests,

I would like to welcome you all to the opening of the first International Archaeological Symposium organized in Nicosia with the joint efforts of Turkish and Turkish Cypriot Universities. It is my wish that this symposium which is taking place at the most important island of the Mediterranean can further strengthen the cultural ties between Anatolia and Cyprus as well as triggering future co-operation between the universities of both countries in archaeology. Cyprus has been in contact with the mainland since the earliest periods of humanity and especially during the prehistoric periods. Much work has been carried out in Cyprus by archaeologists since the first scientific work of the Swedish Cyprus Expedition. Recent investigations focusing on the earliest colonization of the island, probable routes and movement of people has been attracting the attention of all the archaeologists working on the ancient Near East. Obsidian, which is one of the earliest materials to be exchanged, highlights the earliest contacts of Cyprus with Anatolia. Naturally, the long distance contacts of the ancient Near Eastern societies some 10.000 years ago was not limited to Cyprus. During the course of time, these exchange networks extended from Anatolia to Syria-Palastinian coasts, Mesopotamia, Egypt, Crete, the Aegean Islands, the Greek mainland, even to Etruria and beyond. This developing network of contacts initiated artistic and technological advances in various different cultures. Communities with advanced cultural formations and literacy formed trade colonies which paved the way to the distribution of exotic goods and raw materials to an extended geographical area, while specialized workshops were created for the production of elite goods.

The importance of Cyprus in the trade routes of the ancient Near East, especially in the Mediterranean is well known and accepted by the scholarly world. This unique location of Cyprus was the main reason behind the idea of organising this symposium at this location with the title “Connecting Cultures: Trade and Interconnections in the Ancient Near East from the beginning until the end of the Roman Period”.

Our gratitude primarily goes to Prof. Dr. Halil Nadiri, the Rector of Cyprus International University for hosting us here in Cyprus. We are also grateful to the Rector of Ankara University, Prof. Dr. Erkan İbiş and the Rector of Hacettepe University, Prof. Dr. Haluk Özen who unfortunately couldn't be here with us but expressed their full support for the organization of this international meeting. The organizing committee also wishes to

thank the Development Agency of the Turkish Embassy and all the other supporting persons and corporations.

We are honored to have Prof. Dr. Harald Hauptmann, one of the most prominent figures on the archaeology of the Ancient Near East, with us here as our guest of honor to give the keynote lecture of the symposium.

The symposium will last for three days and about 40 papers will be presented during this time. The papers range in time from the Palaeolithic to the Roman period and will no doubt add new data and insights into Near Eastern archaeology.

The organising committee is planning to publish the proceedings as a supplementary volume of the prestigious academic journal *Anadolu / Anatolia* of the Department of Archaeology of Ankara University. We would like to thank Prof. Dr. Harun Taşkıran who is the head of the department for his support in this process.

We would like to wish you all a successful symposium with a range of topics highlighting the interregional contacts of the ancient Near East through ages.

Prof. Dr. Tayfun Yıldırım
On behalf of the organising committee

ULUSLARARASI ARKEOLOJİ SEMPOZYUMU
INTERNATIONAL ARCHAEOLOGICAL SYMPOSIUM
23-25 Kasım 2016 / 23-25 November 2016
Bedesten / St. Nicholas Church – Lefkoşa / Nicosia

**Kültürlerin Bağlantısı: Başlangıcından Roma Dönemi Sonuna kadar Eski
Yakın Doğuda Ticaret ve Bölgelerarası İlişkiler**

**Connecting Cultures: Trade and Interconnections in the Ancient Near East
from the Beginning until the End of the Roman Period**

Lefkoşa / Nicosia 2016

Honorary Committee

Prof. Dr. Erkan İBİŞ (Rector, Ankara University)
Prof. Dr. Halil NADİRİ (Rector, Cyprus International University)
Prof. Dr. A. Haluk ÖZEN (Rector, Hacettepe University)
Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA (Ankara University)
Prof. Dr. Hayat ERKANAL (Ankara University)
Prof. Dr. Armağan ERKANAL (Hacettepe University)
Prof. Dr. Coşkun ÖZGÜNEL (Ankara University)

Scientific Committee

Prof. Dr. Harald HAUPTMANN (Heidelberg Academy of Sciences)
Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM (Ankara University)
Prof. Dr. Sevinç GÜNEL (Hacettepe University)
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU (Ankara University)
Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN (Ankara University)

PROGRAM

Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY (Ankara University)
Prof. Dr. Musa KADIOĞLU (Ankara University)
Prof. Dr. Tunç SİPAHİ (Ankara University)
Prof. Dr. Vasıf ŞAHOĞLU (Ankara University)
Prof. Dr. Rainer Maria CZICHON (Uşak University)
Prof. Dr. Ryoichi KONTANI (Okayama Notre Dame Seishin University)
Assoc. Prof. Dr. Müge ŞEVKETOĞLU (Cyprus International University)
Assoc. Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE (Ankara University)
Assoc. Prof. Dr. Cemil ATAĞARA (Cyprus International University)
Assoc. Prof. Dr. Marie – Henriette GATES (Bilkent University)
Assoc. Prof. Dr. Andreas SCHACHNER (German Archaeological Institute)
Assoc. Prof. Dr. Kadriye ÖZÇELİK (Ankara University)
Assist. Prof. Dr. Eric Luc JEAN (Hitit University)
Assoc. Prof. Dr. Yiğit H. ERBİL (Hacettepe University)
Dr. Mark WEEDEN (SOAS, University of London)

Organizing Committee

Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM (Ankara University)
Prof. Dr. Vasıf ŞAHOĞLU (Ankara University)
Prof. Dr. Sevinç GÜNEL (Hacettepe University)
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU (Ankara University)
Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN (Ankara University)
Prof. Dr. Musa KADIOĞLU (Ankara University)
Assoc. Prof. Dr. Müge ŞEVKETOĞLU (Cyprus International University)
Assoc. Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE (Ankara University)
Assoc. Prof. Dr. Cemil ATAĞARA (Cyprus International University)
Assoc. Prof. Dr. Yiğit H. ERBİL (Hacettepe University)
Dr. Rıza TUNCEL (Eastern Mediterranean University)

Symposium Coordination

Prof. Dr. Vasıf ŞAHOĞLU (Ankara University)
Assoc. Prof. Dr. Müge ŞEVKETOĞLU (Cyprus International University)
Assoc. Prof. Dr. Cemil ATAĞARA (Cyprus International University)
Assoc. Prof. Dr. Yiğit H. ERBİL (Hacettepe University)

T.C. Büyükelçiliği, Kalkınma ve Ekonomik İşbirliği Ofisi Katkılarıyla Gerçekleştirilmiştir

Lefkoşa / Nicosia
Kasım / November 2016

PROGRAM

PROGRAM 23 Kasım / November 2016

08.30 – 09.30 REGISTRATION

09.30 – 10.30 OPENING SPEECHES

Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM on behalf of the Organizing Committee
Prof. Dr. Halil NADİRİ Rector of Cyprus International University
Fikri ATAÖĞLU Minister of Tourism and Environment, TRNC

11.00 – 12.30 KEYNOTE TALK

Harald HAUPTMANN (Heidelberg Academy of Sciences)
Communal and Ritual Buildings in Early Neolithic Near East

12.30 – 14.00 LUNCH BREAK

OTURUM / SESSION 1 Chair: Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM

14.00 – 14.20 Harun TAŞKIRAN (Ankara University)
Anadolu'nun En Eski Rotaları

14.20 – 14.40 Müge ŞEVKETOĞLU (Cyprus International University)
Tatlısu- Çiftlikdüzü (Akanthou - Arkosykos) Aceramic Neolithic Settlement in
Cyprus and its Anatolian Connections.

14.40 – 15.00 Neyir Kolankaya BOSTANCI (Hacettepe University)
Pre-Neolithic Hunter-Gatherer-Fisher Seafaring in the Eastern Mediterranean:
New Perspectives from Cyprus

15.00 – 15.20 Cevdet Merih EREK (Gazi University)
İlk Sonuçlara Göre Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki Prehistorik Dönem İzleri

15.20 – 15.30 Discussion

15.30 – 15.50 COFFEE BREAK

OTURUM / SESSION 2 Chair: Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN

15.50 – 16.10 Kadriye ÖZÇELİK (Ankara University)
Denizli'deki Yontmataş Buluntular Işığında Anadolu'nun Paleolitik Kültürlerine
Yeni Bir Bakış.

16.10 – 16.30 Özlem ÇEVİK (Trakya University)
Networking Neolithic Ulucak in Local, Regional and Inter-Regional Contexts

16.30 – 16.50 Rıza TUNCEL (Eastern Mediterranean University)
Unity and Divergence in the Chalcolithic of Western Anatolia

16.50 – 17.00 Discussion

End of Day 1

PROGRAM

24 Kasım / November 2016

OTURUM / SESSION 3

Chair: Prof. Dr. Sevinç GÜNEL

- 09.00 – 09.20 Tayfun YILDIRIM (Ankara University)
Yeni Araştırmalar Işığında Kuzey Anadolu Erken Tunç Çağı Maden Sanatı ve Çevre Kültürlerle İlişkiler.
- 09.20 – 09.40 Fikri KULAKOĞLU (Ankara University)
Anatolian or Foreign: Monumental Buildings of EBA Kanesh
- 09.40 – 10.00 Derya YILMAZ (Çanakkale 18 Mart University)
The Geography of the Kings: Cultural Relations Between Anatolia and Mesopotamia during the Akkadian Period.
- 10.00 – 10.20 Çiğdem ATAĞUMAN (Middle East Technical University)
Human Imagery and Social Process during the Early Bronze Age of Anatolia
- 10.20 – 10.30 Discussion
- 10.30 – 10.50 COFFEE BREAK

OTURUM / SESSION 4

Chair: Assist. Prof. Dr. Yiğit H. ERBİL

- 10.50 – 11.10 Vasıf ŞAHOĞLU (Ankara University)
The Early Bronze Age Anatolian Trade Network and its Role on the Transformation of Anatolian and Aegean Communities
- 11.10 – 11.30 Massimo CULTRARO (National Research Council (CNR))
Connecting and disconnecting cultures in the Early Bronze Age: the case of the Northern Aegean
- 11.30 – 11.50 Umay OĞUZHANOĞLU AKAY (Pamukkale University)
Büyük Menderes'ten Denize Uzanan Yollar: Güneybatı Anadolu Erken Tunç Çağı Bağlamında Yeni Gözlemler
- 11.50 - 12.10 Ashley CERCONE (University of Manitoba)
Ceramics production and trade in Western Anatolia: A re-examination of the ceramic mould-making process at Seyitömer Höyük in Kütahya, Turkey
- 12.10 – 12.20 Discussion
- 12.20 – 14.00 LUNCH BREAK

OTURUM / SESSION 5

Chair: Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU

- 14.00 – 14.20 Sevinç GÜNEL (Hacettepe University)
Batı Anadolu-Ege İlişkilerinin Çine-Tepecik Merkezine Yansımaları
- 14.20 – 14.40 Elif ÜNLÜ (Boğaziçi University)
Adding Value to Agriculture: The Increasing Importance of Value-Added Agricultural Products within Eastern Mediterranean Trade Networks during the Third Millennium BCE

PROGRAM

- 14.40 – 15.00 Çağdaş ÖZDOĞAN (Bilkent University)
"Connecting Cultures": *Philia* Premise and Corollary
- 15.00 – 15.20 Gonca DARDENİZ (Koç University)
Production and Trade of Glass in the second millennium B.C. Anatolia and the Levant
- 15.20 – 15.30 Discussion
- 15.30 **Guided Tour of Nicosia Old Town**

End of Day 2

25 Kasım / November 2016

OTURUM / SESSION 6 Chair: Dr. Rıza TUNCEL

- 09.00 – 09.20 Bülent KIZILDUMAN (Eastern Mediterranean University)
Kıbrıs ve Levant Arasında, Anahtar: Kaleburnu Kral Tepesi/ Galinoporni Vasili
- 09.20 – 09.40 Ahmet ANILIR (Committee on Missing Persons– Cyprus)
The Role of Red Lustrous Wheel-Made Ware in the Eastern Mediterranean Trade Activities
- 09.40 – 10.00 Tunç SİPAHİ (Ankara University)
Anadolu'dan bir Hitit Kült Sahnesinin Akdeniz Kültür Coğrafyasındaki Yeri
- 10.00 – 10.20 Yiğit ERBİL (Hacettepe University)
The Route Extending from Anatolia to Mediterranean: The Hittites and Alasiya
- 10.20 – 10.30 Discussion
- 10.30 – 10.50 COFFEE BREAK

OTURUM / SESSION 7 Chair: Prof. Dr. Vasif ŞAHOĞLU

- 10.50 – 11.10 Marie Henriette – GATES (Bilkent University)
Bridging Gaps between Cyprus and the Eastern Mediterranean in the Bronze and Iron Ages
- 11.10 – 11.30 Füsün TÜLEK (Kocaeli Üniversitesi)
The Northeastern harbors of the Mediterranean Sea along the Cilician Coast, Gulf of Issikos
- 11.30 – 11.50 Elif DENEL (American Research Institute at Ankara)
Eunuchs and Royal Interconnections in the Iron Age
- 11.50 - 12.10 Beverly N. GOODMAN TCHERNOV (Haifa University)
Tsunamis Magnified: Harbor Fluid Dynamics and their impact on Ancient Maritime Coastal Sites
- 12.10 – 12.20 Discussion
- 12.20 – 14.00 LUNCH BREAK

PROGRAM

OTURUM / SESSION 8 Chair: Prof. Dr. Musa KADIOĞLU

- 14.00 – 14.20 Matthew HARPSTER (Koç University)
Textual and Archaeological *maria* of the Eastern Mediterranean Sea
- 14.20 – 14.40 Carmelo di NİCUOLO (Italian School at Athens)
From Egypt to the Aegean the Trade Routs of Nitron
- 14.40 – 15.00 Mustafa H. SAYAR (İstanbul University)
Quest for Regional Balance among Supraregional Powers: The role and position of Cyprus for the Relations of Neighboring States in 5th-1st Centuries BCE in the East Mediterranean
- 15.00 – 15.20 Çaylan ULUTAŞ (Antalya Museum)
Ormana Definesi
- 15.20 – 15.30 Discussion
- 15.30 – 15.50 COFFEE BREAK

OTURUM / SESSION 9 Chair: Assoc. Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE

- 15.50 – 16.10 Musa KADIOĞLU (Ankara University)
Teos’da Mermer ve Seramik Üretimi ve Dağılımı
- 16.10 – 16.30 Görkem KÖKDEMİR (Ankara University)
Thesselia’dan Girit’e, Girit’ten Anadolu’ya Uzanan Yolculuk: Menderes Magnesiası’nın Kuruluş Mitosu ve Leukippos
- 16.30 – 16.50 Hüseyin YAMAN & Turan TAKAOĞLU (18 Mart University)
Arkaik Kuzey Doğu Ege Kültürel Etkileşim Ağı İçinde Tenedos Adası
- 16.50 – 17.10 Mehmet KAŞKA - Murat FIRAT (Süleyman Demirel University)
Hellenistik Stoa Kazısı’nda Ele Geçen Seramik Eserler Doğrultusunda Aleksandria Troas Antik Kenti’nin Ticari Etkileşim Sahası: Ön Rapor
- 17.10 – 17.20 Discussion

OTURUM / SESSION 10 Chair: Assoc. Prof. Dr. Müge ŞEVKETOĞLU

- 17.20 – 17.40 Erhan ÖZTEPE (Ankara University)
Marmor Troadense Ticaretinde Alexandria Troas’ın Rolü
- 17.40 – 18.00 Marko KIESSEL (Cyprus International University)
Corinthian Column Capitals on Roman Cyprus – Aspects of Typology, Chronology, Material and Origin.
- 18.00 – 18.20 Suna GÜVEN (Middle East Technical University)
Propagating Identities through Images of Popular Archaeology in Cyprus

End of Day 3

26.Kasım / November 2016

Arkeolojik Gezi / Archaeological Excursion

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IX
FOREWORD	XI
SEMPOZYUM AÇILIŞ KONUŞMASI	XIII
PROGRAM.....	XVII

MAKALELER

Communal and Ceremonial Buildings in The Near-Eastern Neolithic	1
† Harald Hauptmann	
Anadolu'nun En Eski Rotaları.....	21
Harun Taşkiran	
Pre-Neolithic Hunter-Gatherer-Fisher Seafaring in Eastern Mediterranean: New Perspectives From Cyprus	33
Neyir Kolankaya-Bostancı	
Tatlısu-Çiftlikdüzü (Akanthou-Arkosykos), Kıbrıs'ta MÖ 9. Bin Yıla Ait Anadolu Bağlantılı Bir Kıyı Yerleşimi	47
Müge Şevketoğlu ve Ian Hanson	
Personal Ornaments From Neolithic Ulucak: Mododonta (Topshell) Rings.....	73
Özlem Çevik	
Anadolu'da Merkezileşmeye Yeni Bir Bakış: Erken Tunç Çağı'nda Figürinler, Kimlik ve Sosyal Dönüşüm.....	81
Çiğdem Atakuman	
Büyük Menderes'ten Denize Uzanan Yollar: Güneybatı Anadolu Erken Tunç Çağı Bağlamında Yeni Gözlemler	101
Umay Oğuzhanoglu	
The Early Bronze Age Anatolian Trade Network and its Role on The Transformation of The Anatolian and Aegean Communities	115
Vasıf Şahoğlu	
Kültepe Eski Tunç Çağı Anıtsal Yapıları: Yerli mi, İthal mi?.....	133
Fikri Kulakoğlu	
Yeni Araştırmalar Işığında Kuzey Anadolu Erken Tunç Çağı Maden Sanatı ve Çevre Kùltürlerle İlişkiler	147
Tayfun Yıldırım	
The Geography of The Kings: Cultural Interactions between Anatolia and Mesopotamia During The Akkadian Period	165
Derya Yılmaz	

Batı Anadolu - Ege İlişkilerinin Çine-Tepecik Merkezine Yansımaları	187
Sevinç Günel	
Anadolu'dan Bir Hitit Kült Sahnesinin Akdeniz Kültür Coğrafyasındaki Yeri	205
İbrahim Tunç Sipahi	
MÖ II. Binyıl'da Anadolu ve Doğu Akdeniz'de Cam Algısı, Üretimi ve Ticareti	227
Gonca Dardeniz	
Adding Value to Agriculture: The Increasing Importance of Value-Added Agricultural Products Within Eastern Mediterranean Trade Networks During The Third Millennium BCE	243
Elif Ünlü	
Doing Business Bridging Gaps on Cyprus in The Bronze and Iron Ages	257
Marie-Henriette Gates	
Propagating Identities Though Images of Popular Archaeology in Cyprus	279
Suna Güven	
Teos'ta Seramik ve Mermer Üretimi ile Dağılımı.....	293
Musa Kadioğlu	
Arkaik Dönem Kuzeydoğu Ege Kültürel Etkileşim Ağı İçinde Tenedos Adası.....	321
Turan Takaoglu - Hüseyin Yaman	
Akdenizin Siyasi ve Ekonomik Tarihi İçinde Kumluca Karacaören Roma Definesinin Düşündürdükleri	339
Çaylan Ulutaş	
Ancient Maritime Dynamics: Textual and Archaeological Maria of The Eastern Mediterranean.....	367
Matthew Harpster	
Bölgelerüstü Güçler Arasında Bölgesel Denge Arayışı	377
Mustafa H. Sayar	
Marmor Troadense Ticaretinde Alexandria Troas'ın Rolü.....	385
Erhan Öztepe	
Seramik Eserler Doğrultusunda Aleksandria Troas Antik Kenti'nin Ticari Etkileşim Sahası: İlk Veriler.....	393
Murat Fırat ve Mehmet Kaşka	
White as Salt, Precious as Gold: Natron Beyond Glassmaking	401
Carmelo di Nicuolo	
Northeastern Harbors of The Mediterranean Sea on The Cilician Coast and Gulf of Issikos.....	413
Fusun Tülek	
FOTO ALBÜM	425

TEOS'TA SERAMİK VE MERMER ÜRETİMİ İLE DAĞILIMI

Musa Kadioğlu

Abstract

The recent archaeological excavations in Teos have revealed that the city had been continuously settled from the Protogeometric Period to the Middle Ages. Situated on a prominent isthmus, Teos possessed two major harbours, one to the north (Gerrhaiidai/Geresticus) and the other to the south (portus ante urbem), of which the latter seems to be the most well preserved harbour ever recorded. The urban fabric of the city appears to have developed between the acropolis and the southern port, consequently, having this unique urban feature, the city gained an important position in overseas pottery and marble trade in the region. The results of the archaeometric analyses (NAA) of kiln wasters collected from the site, have demonstrated that the city was one of the most important pottery production centres apart from Chios in the northern Ionia in the 8th and the 6th centuries BC. Soil analysis has also indicated that the element pattern designated once as B is essentially originated from Teos, (i.e. now, designated as new element pattern Teos B), and represented by 218 individual soil samples in Bonn soil database from numerous sites from Aegean, Anatolia, as well as from Levant, Egypt and further west, Sicily. The distribution pattern as well as the variety of these pottery samples explicitly indicate that Teos was one of the most important and prolific production centres of painted pottery in the Eastern Aegean throughout the Late Geometric and Archaic periods.

On the other hand, it was epigraphically and archaeologically attested that the white marble as well as Tean grey marble (bigio) and Lucullus Marble (marmor Luculleum; africano) were widely used as building materials in civic buildings of the city. Particularly of these, Lucullus marble, was preferred in the construction of numerous public and private buildings in the Roman Empire, especially in Rome in Italy, southern France, Spain and Anatolia. These two chief material groups originated from Teos (marble and pottery) evaluated in this article indicate the crucial role of Teos, particularly in trade and interregional relations in the region from the Archaic to the Late Roman times.

On iki İon kentinden biri olan Teos'ta¹ 18. yüzyıldan itibaren yapılan araştırmalar ve arkeolojik kazılar, antik kentin Protogeometrik Dönem'den Orta Çağ'a kadar kesintisiz yerleşim gördüğünü ortaya koymuştur². Küçük bir yarımada'nın kıstağında kurulmuş olan kent, akropolün kuzey (Esk. Yun. *Gerrhaiidai*³; Lat. *Geraesticus*⁴) ve güneyinde (Lat. portus ante urbem)⁵ olmak üzere iki limana sahiptir (Harita 1)⁶. Geç Geometrik Dönem'den itibaren kent gelişimini, akropol ile güney limanı arasında sürdürmüş ve deniz aşırı ticaretle

1 Teos için bkz. Ruge 1937, 539-570; Bean 1979, 116-126; Akurgal 1978, 139-142; Akurgal 1987, 87-88; Akurgal 1989, 389-391; Blümel – Olshausen 2002, 137-139; Moustaka ve diğ. 2004; Strang 2007; Hopfner 2011, 131-139; Uz 2013; Matthews 2014, 119-122; Kadioğlu 2012, 505-522; Kadioğlu – Özbil 2015, 4-16.

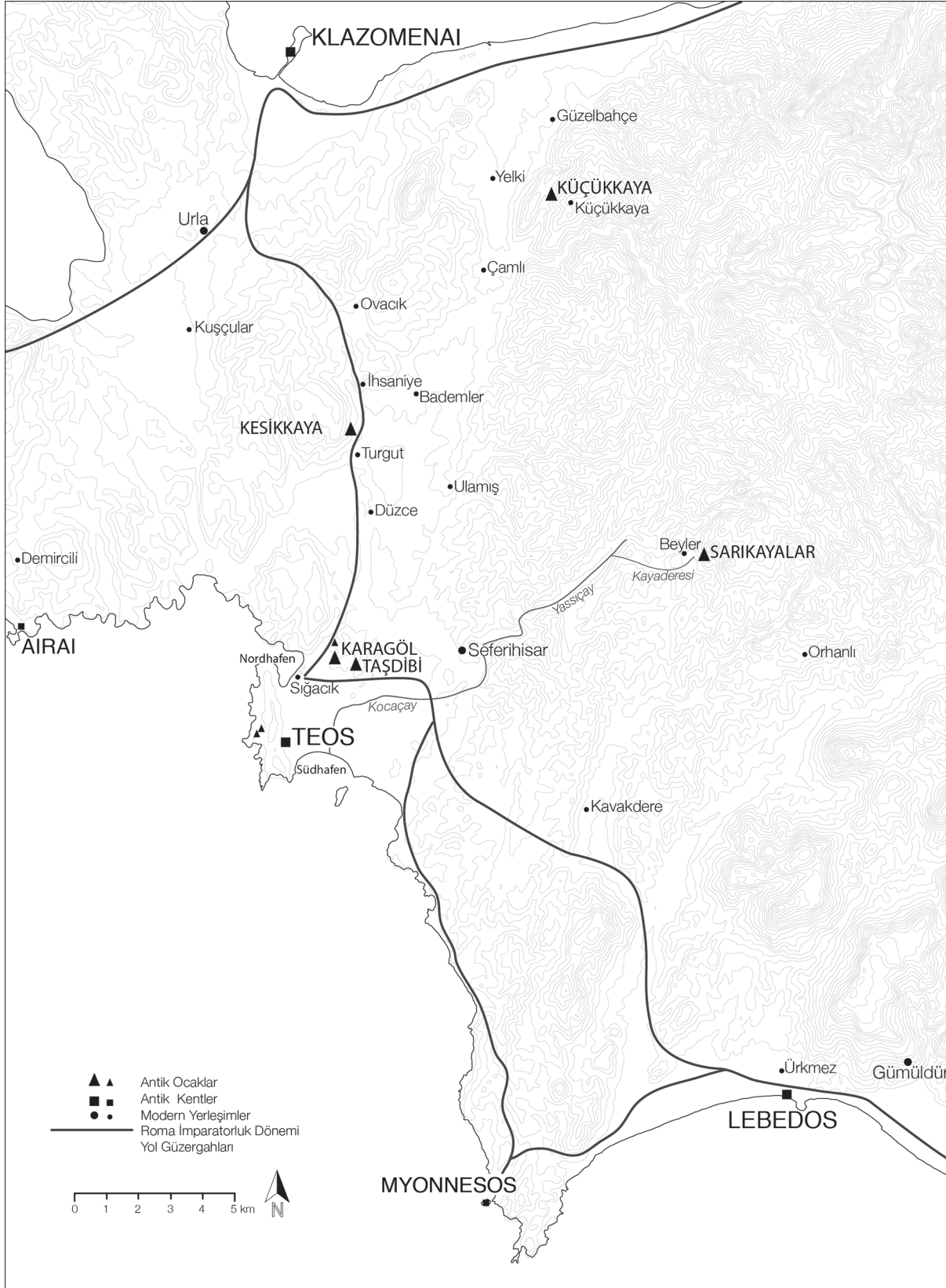
2 Ögün 1964, 115-121; Kadioğlu 2012, 505 vd.; Matthews 2014, 117 vd.; Kadioğlu – Özbil 2015, 4-5.

3 Strabon XIV, 30 (C 644).

4 Livius, XXXVII. 27-28 (Ed. W. A. McDevitte); ayrıca bkz. Cramer 1832, 352-353.

5 Livius, XXXVII. 27-28 (Ed. W. A. McDevitte).

6 Lehmann-Hartleben 1923, 283-284 no. 281; Adak – Kadioğlu 2017, 1 vd. 38 (Karte).

Harita 1. Teos ve Çevresindeki Antik kentler ile mermer ocakları
(Adak – Kadioğlu 2017, 38 Karte).

zenginleşmiştir. Bu makalede Teos'un seramik ve mermer üretimi ışığında ticari ve siyasi ilişkilerinden bir kesit sunulmaya çalışılmıştır.

Kentin Efsanevi Kuruluşu

Antik kentin kuruluşu ile ilgili bilgileri Amaseialı Coğrafyacı Strabon⁷ ile Lydialı Coğrafyacı-Gezgin Pausanias'a⁸ borçluyuz. Pausanias, "Teos'un, Aiolos'un torunu ve Athamas'ın oğlu Athamas ile birlikte Orkhomenos kentinden göç eden Minyaslılar tarafından iskân edilmiş olduğunu, burada Kariyalıların, Yunanlarla birlikte karışık bir şekilde yaşamakta olduğunu, ayrıca Ionların, Melanthos'un dördüncü kuşaktan torunu Apoikos önderliğinde Teos'a yerleştiğini ve kısa bir zaman sonra ise Teos'a, Kodros'un oğulları Damasos ve Naoklos önderliğindeki Atinalar ile Boiotialı Geres önderliğindeki Boiotialılar'ın göç etmiş olduğunu bildirir⁹.

Arkeolojik Araştırmalar ve Tarihsel Süreç

Söz konusu göçler ve göçlerle birlikte kurulan yeni yerleşim, İon kolonizasyonu sonrasına işaret etmektedir. Bu döneme tarihlenebilecek, tiyatronun güneyindeki E çukurunda, içerisinde bir bebek iskeleti bulunan ve Protogeometrik Dönem'e tarihlenen (MÖ 10. yy) sağlam boyundan kulplu bir *amphora*¹⁰ ile kentin Hellenistik Dönem batı surları önünde açılan B çukurunda çok sayıda Protogeometrik Dönem seramik parçaları¹¹ dışında yerleşime dair bir ize, kent kazılarında henüz rastlanamamıştır. Her ne kadar kentin Protogeometrik Dönem'den Geç Geometrik Dönem'e kadar olan süreci karanlık olsa da MÖ 8. yüzyıldan itibaren 6. yüzyıl sonlarına kadar seramik üretiminde öncü rol oynadığı arkeolojik kazılar ve arkeometrik analizlerle kısa bir süre önce ortaya konmuştur¹².

Teos'un, deniz yolculuğu için olan çok elverişli coğrafi konumu, erken dönemden itibaren deniz ticaretinde önem kazanmasına yol açmış olmalıdır. Söz konusu bu ticari ilişkilerin izlerine MÖ 6. yüzyılda Mısır'da rastlanır. Herodotos'un bildirdiğine göre¹³, Grek dostu Mısır Firavunu Amasis (MÖ 570-526), Mısır'da devamlı oturmayan ancak sadece ticaret yapmak isteyen Grek göçmenlerin Naukratis'te yerleşmelerine, orada altar ve kült alanları inşa etmelerine izin verir¹⁴. Söz konusu ticari yerleşimcilerin en büyük ve en sık ziyaret edilen kült alanı, Panhellenion olarak adlandırılan alandır. Panhellenion, İon kentleri

7 Strabon XIV, I 3 (C 633).

8 Pausanias VII. 3,6.

9 Pausanias VII. 3,6.

10 Boysal – Ögün 1962, 12; Ögün 1963, 117 Lev. 4,1 (İzmir Müzesi Env. no. 4598, Yük. 68,8 cm); Boysal 1965, 231.

11 Boysal – Ögün 1962, 12; Ögün 1964, 117; Boysal 1965, 231.

12 Kadioğlu ve diğ. 2015a, 345-366; ayrıca kazılar için bkz. Özkan 2009.2, 57-78; İren – Ünlü 2012, 309 vd.; Kadioğlu ve diğ. 2015b, 456-460.

13 Herodot, *Hist* II, 178.

14 Ancak Naukratis'te MÖ 625 yılından itibaren Arkaik buluntuların mevcut olması bu durumu desteklemez. Bkz. Möller 2000.

Chios, Teos, Phokaia, Klazomenai, Dor kentleri Rhodos, Knidos, Halikarnassos ve Phaselis, Aeol kenti Mytilene tarafından kurulmuştur.

Teos'un bu refahı değişmeden 59. Olypiad'a kadar (MÖ 544-541), Pers Kralı Kyros'un komutanı Harpagos'un diğer tüm ion kentleri gibi Teos'u da ele geçirmesine kadar sürmüş olmalıdır¹⁵. Harpagos'un kent surlarının önüne toprak yığarak Teos'u ele geçirmesinden sonra Phokaialıların yaptığı gibi Teos halkının tamamı kenti terk ederek Batı Trakya Bölgesi'ndeki Nestos Deltası'nda yer alan ve Teoslulardan önce temellerini Klazomenailı Timesios'un atmış olduğu Abdera'ya yelken açmışlar ve orayı ikinci kez kurmuşlardır¹⁶. Strabon'a¹⁷ göre Abdera'ya göç edenlerden bazıları sonradan tekrar Teos'a geri dönmüşlerdir.

Pseudo-Skymnos'un aktardığına göre Kimmer Boğazı'nda yer alan Taman Körfezi'ndeki liman kenti Phanagoreia'yı Teoslu Phainagoras'ın önderliğindeki Küçük Asyalı (Anadolulu) kolonistler kurmuştur¹⁸ (MÖ 545 sonrası).

On iki Ion kentinin dinsel ve politik bir birlik kurması (Panionion), Pers Kralı II. Kyros'un Anadolu kıyılarındaki Yunan kentleri üzerindeki baskısına etkin bir direnç göstermesine yetmemiştir¹⁹.

Simonides'in bir epigramından ünlü Teoslu Lyrik Şair Anakreon'un (MÖ 559-525 en ünlü olduğu yıllar) doğduğu yer olan Teos'a defnedildiğini öğreniyoruz²⁰.

Daha sonra önemli bir koloni kenti olan Abdera, MÖ 5. yüzyılda yaşamış en önemli filozoflarından biri sayılan Protagoras (MÖ 485-415)²¹; Leukippos²² ve olasılıkla Anaxagoras'ın²³ öğrencisi olan Demokritos'un (MÖ 460-370)²⁴ vatanıdır. Teos ile Abdera arasındaki ilişkilerin çok yakın olduğu ve Teos'ta alınan yasal kararların Abdera'da da geçerli olduğu bazı yazıtlar aracılığı ile bilinmektedir²⁵.

15 Pullan –Newton 1881, 35.

16 Herodot, *Hist.* I, 168; Strabon XIV, I 30 (C644); Roebuck 1959, 106-107; Hoepfner – Schwandner 1994, 180-187; Möller 2003/2012, 747. MÖ 656 yılında Klazomenai tarafından kurulan ve güçlendirilen kent, MÖ 6. yüzyılın başında Thraklar tarafından tahrip edilmiştir. Ayrıca bkz. Sacks 2005, 1.

17 Strabon XIV, I 30 (C 644).

18 Korenjak 2003, F17b (885-94) 62-63 ve 109. Perslerin Teos'u ele geçirmesinden sonra memleketini terk eden Phainagoras'ın Pha(i)nagoreia'yı MÖ 545 yılından sonra kurduğu kabul edilmektedir. Ayrıca bkz. Strabon XI, II 10; von Bredow 2000, 730; Roebuck 1959, 124 dn. 48.

19 Blümel – Olshausen 2002, 138.

20 Pullan –Newton 1881, 35 dn. 10. (Bergk, Poet. Lyric. 1848, 781, No. 116).

21 Guthrie 1971, 262, dn.1; Dietz 1976; Kranz 1976, 143-157; Kytzler 1977, 302-303; Kerferd – Flashar 1998, 28-43; Brodersen – Zimmermann 2006, 500; Demont 2012, 1700-1708.

22 Brodersen – Zimmermann 2006, 337 Nr. 2; Rechenauer 2013, 833-946.

23 Goulet – Hellmann 1989, 183-187; Wegner 2005, 61; Brodersen – Zimmermann 2006, 33-34; Rechenauer 2013, 740-796.

24 Kytzler 1977, 110-111; Kranz 1976, 121; O'Brien – Hellmann 1994, 649-716; Rechenauer 2013, 833-946; Brodersen – Zimmermann 2006, 136.

25 Herrmann 1965, 29-159; Herrmann 1971, 72-77; Herrmann 1981, 1-30; Marek 1997, 169-177; Sonnabend 2006, 500; Walser 2012, 83 dn. 35; Youni 2007, 724-236.

Kurucu kent ile Abdera arasındaki ilişkilerin uzun yüzyıllar boyunca iyi olduğuna işaret eden bir yazıt²⁶, Seferihisar ilçe merkezindeki Ballıkuyu’da devşirme kullanılmış olduğu tespit edilmiş ve 2012 çalışmaları kapsamında Teos kazı evi-eser deposuna taşınmıştır. Söz konusu bu onurlandırma yazıtı, Teos ile Abdera arasındaki iyi ilişkileri kanıtlayan belgelerden birisidir²⁷.

Yine Herodotos’a göre Teos, Perslere karşı sürdürülen MÖ 494 yılındaki Lade Deniz Savaşı’nda İon Donanması’na 17 gemiyle destek vermiştir²⁸. MÖ 494’te İon Ayaklanması’nın Persler tarafından bastırılmasından sonra Teos, tekrar Pers yönetimi altına girmiştir; kent bu boyunduruktan MÖ 479 yılında Mykale’de (Dilek Dağları) Yunan Donanması’nın zaferinden sonra kurtulabilmiştir²⁹. Bu tarihten itibaren Teos, 1. Attika-Delos Deniz Birliği’nin üyesi olmuş ve yılda 6 Talent (MÖ 451/450) tutarında çok yüksek bir vergiyi Delos’taki birlik kasasına, sonraları ise Atina’ya ödemiştir³⁰. Hem yukarıda değinilen tarihi olaylar hem de yeni dönem kazılarının ortaya koyduğu sonuçlar, antik kentin MÖ 6. ve 5. yüzyıllardaki zenginliğine ve önemli ticari ilişkilerine işaret etmektedir.

Seramik Üretim ve Dağılımı

Antik kaynakların da aktardığına göre iki limanıyla Teos, Arkaik Dönem’de ticari açıdan İonia Bölgesi’nin en önemli kentlerinden birisiydi³¹. Bu yüzden antik kentte kendi seramik üretiminin var olduğu tahmin edilmekteydi³². Ancak çok kısa bir süre öncesine kadar Teos’ta hangi tür seramiklerin üretilmiş olduğu bilinmiyordu. 2011 ve 2012 yıllarında Hellenistik Sur’un batısındaki yamaçlarda (eski 88 ada 21 parsel) gerçekleştirilen sondajlarda MÖ 6. ve 5. yüzyıllara tarihlenen tabakalarda birçok defolu seramik üretim artığı ele geçmiştir³³. Söz konusu bu üretim artığı defolu seramikler, bu alanda seramik atölyelerinin varlığına işaret etmektedir. Bu hatalı seramik üretimlerin, nötron aktivasyonu ile (NAA) elde edilen element bileşimi, çok eskiden beri bilinmekteydi ancak Teos’taki yeni hatalı üretimler üzerinde yapılan arkeometrik analizler sayesinde Teos’un üretim yeri olduğunu kesinleştirmiştir³⁴. İlk kez 1993 yılında Miletos’ta bulunmuş olan Geç Geometrik ve Arkaik seramikler üzerinde (Kuşlu Kotyleler ve Kuşlu Kâseler) söz konusu element bileşimi tespit edilmiş ve “Köken

26 SIG³ 656; IGRR IV 1558; Aer, IA Nr. 169; PHI Teos 35; Krş. Polybios 30.17; Livius XLV.42.6vd.; Marek 1997, 169-177; Herrmann 1971, 72-77.

27 Bkz. Adak 2016, 499, içinde: Kadioğlu ve diğ. 2016.

28 Herodot, *Hist.* VI, 8; Kentlere göre İon Donanması’ndaki tekne sayısı şöyledir: Khios 100; Miletos 80; Lesbos 70; Samos 60; Teos 17; Priene 12; Erythrai 8; Myus 3 ve Phokaia 3. Bu sayılara göre İon Donanması, toplam 353 *Trierem*’den oluşmuştur. Ayrıca bkz. Blackman 1969, 183 dn. 10.

29 Herodot, *Hist.* IX, 90-107; Blümel – Olshausen 2002, 138.

30 Meritt ve diğ. 1950, 52-54; Meiggs 1972, 529. 538-539 Tablo 1 No. 18; ayrıca bkz. Balcer 1968, 6.

31 Krş. Strang 2007, 33-42, 52-58.

32 Kadioğlu ve diğ. 2015a, 349.

33 Kadioğlu ve diğ. 2012, 214-216; Kadioğlu ve diğ. 2015a, 349.

34 Kadioğlu ve diğ. 2015a, 349.

Grup B” olarak adlandırılmıştır³⁵. Bu tür, birçok analizde ortaya çıkmış ve geçen süre zarfında Bonn-Bilgi Bankası’nda toplam 218 örnekle temsil edilmektedir. Söz konusu bu örnekler Ege Adaları ve Batı Anadolu’da (Arisbe, Bademgediği Tepesi, Didyma, Drama, Ephesos, Erythrai, Kyme, Miletos, Pergamon, Phokaia, Smyrna, Sardeis, Teos ve Troia), Karadeniz Bölgesi’nde (Borysthenes/Berezan, Istros/Histria, Nemirov, Taganrog ve Taman-Yarımadası), Kilikia’da (Tarsos), Levant’ta (Tell Dor), Eski Mısır’da (Naukratis, Thebes) hatta Sicilya’da (Gela, Katane, Naxos, Selinus ve Syrakusa) ele geçmiştir (Harita 2)³⁶.

Söz konusu Teos B grubu (eski Köken Grup B) üretimlerin oldukça geniş bir alana yayılmış olması ve çeşitliliği Teos’un Geç Geometrik ve Arkaik Dönem’lerde Ege Denizi’nin doğusunda en önemli seramik üretim merkezlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır³⁷. Teos seramik atölyeleri büyük oranda ihracat için kaliteli seramik üretmişlerdir. Teos seramiklerinin en bilinen ve en çok ihraç edilen türünü, Geç Geometrik Kuşlu Kotyleler ve bunların MÖ 7. yüzyıldaki takipçisi olan standartlaşmış Subgeometrik Kuşlu Kâseler oluşturur (Fig. 1)³⁸. Bu kâselerden dolayı “bird kotyle workshop” ya da “Vogelschalen-Werkstätten” terimi³⁹ türetilmiştir. Teoslu seramik üreticileri söz konusu kâselerle, Doğu Ege’de ilk kez büyük ölçekte ihracata yönelik kaliteli seramik türünü standartlaştırmışlardır. Teos Atölyeleri özellikle MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısında ve MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında Kuzey Ionia hayvan friz stilinin (Kuzey Ionia Arkaik I) kendi varyasyonlarıyla da başarı kazanmışlardır.

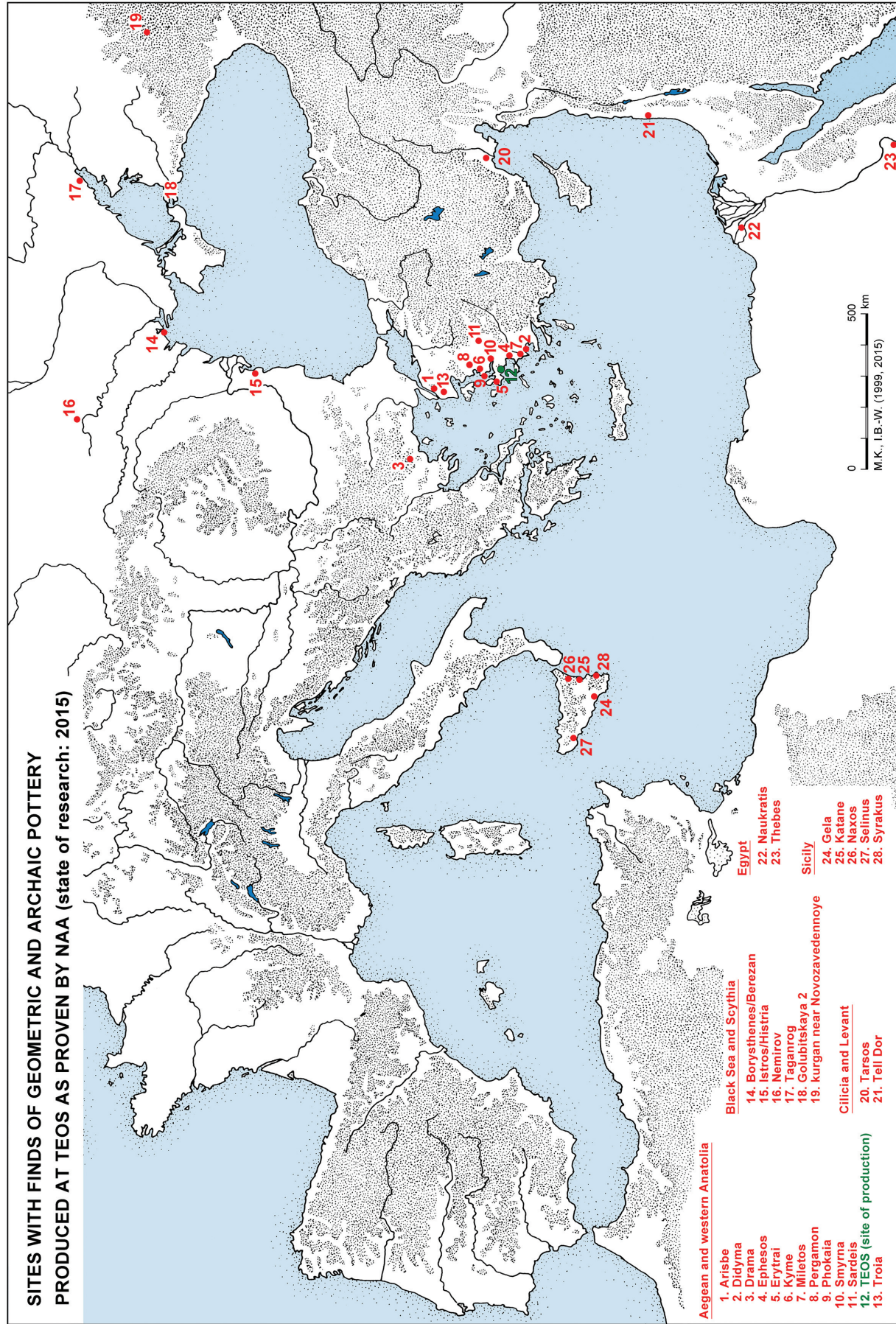
35 Kerschner ve diğ. 1993, 197-210.

36 Mommsen ve diğ. 1996, 134; Kerschner ve diğ. 2002, 63-92; Posamentir – Solovyov 2006, 119-124 Res. 17-30; Kerschner – Mommsen 2009a, 86 vd.; 2009b, 136 vd. Lev. 6-7. 9; Mommsen – Japp 2009; Mommsen ve diğ. 2009; Posamentir ve diğ. 2009, 41. 46 vd.; Mommsen ve diğ. 2011, 903, 905; Mommsen ve diğ. 2012, 440, 442.

37 Kadioğlu ve diğ. 2015a, 351-352.

38 Magie 1950, 49; Coldstream 2008, 298-301; Standart üretim için bkz. Kerschner ve diğ. 1993, 199-201, 208; Kerschner ve diğ. 2002, 66 Res. 18-23. 63-72 Lev. 2.

39 Cook – Dupont 2003, 19-24.

Harita 2. Teos Üretimi Seramik Dağılım Haritası (Kerschner – Mommsen (baskıda), Distribution map of sites with finds of Geometric and Archaic pottery produced at Teos as proven by NAA (state of research 2015). M. Kerschner & I. Benda-Weber; © Austrian Archaeological Institute.

Figür 1. Teos Üretimi Kuşlu Kâse (Kadioğlu ve diğ. 2015a, 351 Fig. 4).

Böylece Teos'un, MÖ 8.-6. yüzyıllarda Kuzey Ionia Bölgesi'nde Khios'tan (Sakız Adası) sonra en önemli seramik üretim merkezi olduğu ortaya konmuştur. Teos'taki Kuşlu Kâse Atölyeleri, ekonomi tarihi açısından Ege Bölgesi'nde ilk olarak ihracata yönelik kaliteli seramik türünü standartlaştırmış ve seri üretimin ilk adımlarını atmış olması açısından önem taşımaktadır⁴⁰.

MİMARİ

Seramik üretimi ve ihracatı dışında antik kentte ele geçen anıtsal mimariye ait elemanlar, bu zenginliği desteklemektedir. Beyaz mermerden işlenmiş çok sayıda mimari blok, Geç Arkaik Dönem'de Ephesos Artemis (Kroisos Tapınağı)⁴¹, Didyma Apollon Tapınağı⁴² ya da Samos Heraion'u⁴³ kadar büyük Ion düzenindeki bir tapınak ile *altar*'ının Teos'ta var olduğuna işaret etmektedir⁴⁴. Her ne kadar antik kaynaklarda söz konusu tapınaktan hiç bahsedilmiyorsa da genişliği 2 m'nin üzerindeki Ion başlıkları⁴⁵ Teos'ta böyle bir tapınağın varlığını kanıtlamaktadır. Ancak hem kentin akropolünde yapılan arkeolojik kazılar⁴⁶ hem

40 Kadioğlu ve diğ. 2015a, 351-353, Res. 2-8.

41 Ohnesorg 2007; Kerschner – Prochaska 2011, 73-153; Gruben 2001, 385 vd.

42 Gruben 2001, 396 vd.

43 Gruben 2001, 355 vd.

44 Kadioğlu ve diğ. 2015a, 353-363, Res. 9-19.

45 Uz 2013, 37-38 Lev. 23-24; Koenigs 2007, 670-671 Taf. 89,2-3; Kadioğlu ve diğ. 2015a, 353 vd. Res. 11-12.

46 Kadioğlu ve diğ. 2014, 447-448; Kadioğlu ve diğ. 2015b, 456-460.

de kuzey liman (Sığacık Körfezi) ile akropol arasında kalan boş parsellerde gerçekleştirilen arkeo-jeofizik çalışmaları söz konusu Geç Arkaik İon tapınağının olası yeri hakkında en ufak bir ipucu vermemiştir (Harita 3)⁴⁷.

Söz konusu mimari blokların malzemesini oluşturan beyaz mermerin arkeometrik analizleri, Batı Anadolu'daki hiçbir beyaz mermer ocağının özellikleri ile uyuşmamaktadır⁴⁸. Teos'ta renkli mermer üretiminin, büyük olasılıkla Arkaik Dönem'den itibaren kullanıma giren *bigio* (Teos Grisi)⁴⁹ ve en erken MÖ 58 yılında kullanıldığı ispat edilen *Marmor Luculleum* (*Lucullus Mermeri=Africano*)⁵⁰ ocakları ile bilinmesine rağmen, beyaz renkli mermer ocağı bilinmemektedir. Bu durum, Geç Arkaik Dönem'e tarihlenen İon tapınağına ait beyaz mermer malzemenin, ya karşı adalardan (olasılıkla Samos?) ya da anakaradaki diğer komşu Arkaik Dönem yerleşim yerlerinden getirilmiş olabileceğine işaret etmektedir⁵¹. Karşı adalarda ve anakarada sürdürülecek olan arkeometrik analizler, bu konuya açıklık getirebilecektir. Her iki durumda da söz konusu Arkaik İon tapınağının varlığı ile ihracata yönelik kaliteli seramik türünü standartlaşmış seri üretimi, Teos'un Geç Arkaik Dönem'de büyük ölçekli ticari ilişkilerine işaret etmektedir.

Mermer Üretimi (*bigio* ve *africano*) ve Dağılımı

Teos Grisi (*Bigio*)

Literatürde Teos Grisi (*bigio antico* ve *bigio morato*) ve Lucullus Mermeri (*africano*) olarak bilinen mermer türlerinin Teos yakınlarındaki Karagöl, Taşdibi (Sığacık), Kesikkaya (Turgut), Sarıkayalar (Beyler) ve Küçükkaya'daki (Yelki) ocaklardan birlikte çıkarıldıklarını, antik kesim izleri, ocaklardaki her iki renkli mermere ait yongalar ile her iki türü içeren yarı işli bir çift sütun ortaya koymuştur (Harita 1)⁵². Özellikle 2016 yılı çalışmaları kapsamında Seferihisar'da üç parça halinde ele geçen yarı işli bir çift sütun, bu durumu kesinleştirmiştir. Restore edilen söz konusu yarı işli çift sütunun alt yarısı *bigio* ve üst yarısı ise *africano* olmak üzere *hybrid* bir yapı göstermektedir⁵³. İzmir Müzesi'ndeki bir ion *kymation* tacı⁵⁴, Dionysos Tapınağı⁵⁵, Dionysos Tapınağı'nın *altar*'ı ile *propylon*'u, *Bouleuterion*⁵⁶ ve antik tiyatronun sahne binası, Teos Grisi'nin (*bigio*) Arkaik Dönem'den Geç Roma Dönemi'ne

47 Kadioğlu ve diğ. 2015a, 349, Plan 2; Kadioğlu ve diğ. 2017, 231, Plan 1.

48 Kadioğlu 2016, 723, dn.105; Adak – Kadioğlu 2017, 2 dn. 5.

49 Magie 1950, 46; Uz 2013, 37 Lev. 22a-b; Pensabene – Lazzarini 1998, 142-154; Kadioğlu 2016, 721 dn. 85-87.

50 Plinius, *Nat. Hist.* XXXVI, 49; Kadioğlu 2016, 719-720 dn. 64-69; Adak – Kadioğlu 2017, 1-43.

51 Uz 2013, 38; Kadioğlu 2017, 722-723; Adak – Kadioğlu 2017, 2 dn. 5.

52 Lazzarini 1999, 125; Pensabene – Lazzarini 1998, 141-154; Kadioğlu 2016, 719 vd. Fig. 13; Adak – Kadioğlu 2017, 15 vd. 38 (Karte) Abb. 3.

53 Adak – Kadioğlu 2017, 15, Res. 3.

54 Uz 2013, 38, Lev. 22a.

55 Uz 2013.

56 Kadioğlu – Özbil 2015, 9-11, Abb. 5-7; Kadioğlu ve diğ. 2015b, 454-457; Kadioğlu 2012, 515-516.

Harita 3. Teos Jeofizik Haritası (2010-2017).

kadar yerel kullanımına işaret etmektedir⁵⁷. Dionysos Tapınağı'nın friz blokları hariç tapınağın tüm mimarisinde hem Hellenistik hem de Roma İmparatorluk Dönemi evresinde gri mermer kullanılmıştır⁵⁸. Roma Dönemi ile birlikte hem Teos grisinin (*bigio*) hem de Lucullus Mermeri'nin (*africano*) Roma'ya ve birçok eyalete ihraç edilmiş olduğunu hem antik yapılar hem de yarı işli blokların üzerindeki Latince yazıtlar ispatlamaktadır⁵⁹. Bu durum Teos'taki ocakların da imparatorluk mülkiyetinde olduğunu ortaya koymuştur⁶⁰. Buna karşılık gri mermer, daha çok yerelde kullanım bulmuştur⁶¹. Özellikle Karagöl'deki basamaklandırılmış yarı işli mermer kütüklerin yoğunluğunu *bigio*, az bir kısmını ise *africano* bloklar oluşturmaktadır. Bu durum, *bigio*'ya göre *africano*'nun daha çok talep görmesi ve daha çok ihraç edilmesiyle ilişkilendirilmiştir⁶². Ancak hem Karagöl hem Taşdibi hem de Kesikkaya'daki (Turgut Köyü) ocak alanlarında yine yoğunluğu *bigio* mermer yongaların oluşturduğu; Taşdibi ve Kesikkaya'da ocaklardan artakalan kesim ve koparma yüzeylerinin de *bigio* olduğu görülür. Bu durum, Teos çevresindeki ocakların ana rezervinin *bigio* ve daha az miktarda *africano* içerdiğini ortaya koymaktadır⁶³.

Birçok antik ocaktan gri mermer türünün çıkarılmış olması⁶⁴ Teos'un gri mermerdeki ihracatını belirlemeyi güçleştirmekle birlikte hem Roma'ya gönderilen *bigio* bloklar⁶⁵ hem de Karagöl ve Kesikkaya'daki Latince yazıtlı bloklar, *Africano* gibi *bigio*'nun da ihraç edilmiş olduğunu kanıtlamaktadır.

Prof. Dr. Walter Prochaska'nın yapmış olduğu arkeometrik analizler, en azından Hadrian Dönemi'ne tarihlenen Dionysos Tapınağı'na ait frizlerin çok büyük bir olasılıkla Ephesos antik kentinin kuzeybatısındaki Hasançavuşlar mermer ocağından⁶⁶ çıkarılan *greco scritto* türü beyaz mermer olduğunu ortaya koymuştur⁶⁷. Bu durum Hadrian Dönemi'nde Dionysos Tapınağı'nın frizleri için Ephesos'tan beyaz mermerin ithal edildiğini ortaya koymaktadır. Ancak Dionysos Tapınağı'nın Hellenistik Dönem evresine ait beyaz mermer frizlerinin arkeometrik analizleri henüz yapılmadığından hangi ocaktan geldikleri şimdilik bilinmemektedir.

57 Kadioğlu – Özbil 2015, 8-11, Abb. 4-7; Kadioğlu ve diğ. 2015b, 452-457; Kadioğlu 2012, 512-519; Adak – Kadioğlu 2017, 1-2.

58 Uz 1990, 51-61; Uz 2013, 38. 40; Kadioğlu – Özbil 2015, 8-9 Res. 4; Adak – Kadioğlu 2017, 1 vd.

59 Pensabene – Lazzarini 1998, 142-151 no. 1-9, 11-12, 14, 21, 22, 24, 25, 28-30, 36, 38-43, 46, 48-50, 64-69, 71-76, 78-80, 82-86 (*bigio*); no.10, 13-19, 23, 26-27, 34-37, 44-47, 51-63, 70, 77, 81, 87-88 (*africano*); Kadioğlu 2016, 719 vd.; Adak – Kadioğlu 2017, 15-24 No.1-17 (*bigio*, Karagöl); 24-26 no. 1 (*bigio*, Kesikkaya) ve 2 (*africano*, Kesikkaya).

60 Pensabene – Lazzarini 1998, 143.

61 Lazzarini 1999, 125; Kadioğlu 2016, 721.

62 Pensabene – Lazzarini 1998, 146.

63 Adak – Kadioğlu 2017, 12 vd; Kadioğlu 2016, 721, dn. 89.

64 Gregarek 1999, 38 dn. 29-30 ve 32.

65 Pensabene – Lazzarini 1998, 147.

66 Kerschner – Prochaska 2011, 132-134 Re. 33; Yavuz ve diğ. 2011, 226-227, Res. 5-6.

67 Kadioğlu 2016, 723; dn. 105. W. Hahland söz konusu frizlerin gri mermerden yapılmış olduğunu belirtmiştir: Hahland 1950, 69 dn. 18. Bunun için ayrıca bkz. Gregarek 1999, 38 dn. 31.

Africano (Lucullus Mermeri)

Teos antik kenti, günümüzde Seferihisar İlçesi, Sığacık Mahallesi Karagöl ve Taşdibi Mevkii'ndeki mermer ocaklarından⁶⁸ çıkarılan Lucullus Mermeriyle (*marmor luculleum=africano*) ünlenmiştir. Romalı General Lucius Licinius Lucullus⁶⁹ tarafından Roma'ya tanıtılan, ağırlıklı olarak siyah renge sahip *Lucullus Mermeri*, Roma kenti dışında birçok eyalette de kullanım bulmuştur (Harita 4).

Koyu renkli bir mermer türü olan *africano*, siyah veya koyu griden koyu kahverengiye değişen bağlayıcı zeminiyle ve gri-beyaz, çoğunlukla kırmızı ya da turuncu, kısmen de yoğun kırmızı lekelerle sahip bir breş türüdür⁷⁰. Ayrıca bu breş türü, çoğunlukla beyaz renkli kalın kuvars damarlara da sahiptir⁷¹. Söz konusu renkli mermer türü, Antik Dönem'de Sığacık yakınlarındaki Karagöl ve Taşdibi mevkileri ile Turgut Köyü yakınlarındaki Kesikkaya ocaklarında tüketilmişken, günümüzde Beyler Köyü ile Yelki yakınlarındaki Küçükkaya mermer ocaklarında da benzer renkli mermer türleri halen çıkarılmaktadır⁷².

Prusalı (Bursalı) Dion (*Dion Chrysostomos*), Teos mermerini sadece renkli taş "*poikiloi lithoi*"⁷³ olarak adlandırırken, Plinius mermerin geçerli olan tam adını belirtir: *Marmor Luculleum*⁷⁴. Söz konusu adlandırmadan dolayı bu mermer türü Roma Generali Lucius Licinius Lucullus⁷⁵ ile ilişkilendirilmiştir. Ağırlıklı olarak yoğun siyah renkli olan Lucullus Mermeri, Romalı yapı ustaları tarafından "*Africano*" olarak adlandırılmıştır⁷⁶. General Lucullus, MÖ 74 yılında ilk olarak renkli Teos mermerini, Roma'ya getirmiş olması nedeniyle bu renkli mermer onun adıyla anılmış ve kullanımı Geç Antoninler Dönemi'ne kadar (MS 166) sürmüştür⁷⁷.

68 Corsi 1833, 99; Ballance 1966, 79-81; Gnoli 1971, 147-151; Dworakowska 1983, 28 dn. 63; Miesch 1985, 54-55 Nr. 418-459 Taf. 13; Gragarek 1999, 41 dn. 65; Gnoli ve diğ. 2004, 133-135; Fant 1987, 127; Fant 1988, 398-401; Fant 1989, 206-218; Russell 2013a, 10; Russell 2013b, 30; Bitterer 2013, 10 dn. 31.

69 Gelzer 1926, 376-414; DNP 7, 2003/2012, 166-168 (bkz. [I 26] L. Lucullus L.).

70 Tanımlama için bkz. Ballance 1966, 79; Gnoli 1971, 147-151; Mielsch 1985, 54; Fant 1987, 398-401; 1989, 206; Gragarek 1999, 41; Lazzarini 2002, 250 vd.; Gnoli ve diğ. 2004, 133-135; Skovmøller 2016, 83; Russell 2013, 30; Kadioğlu 2017; Adak – Kadioğlu 2017, 2, dn. 6.

71 Gragarek 1999, 41.

72 Adak – Kadioğlu 2017, 2.

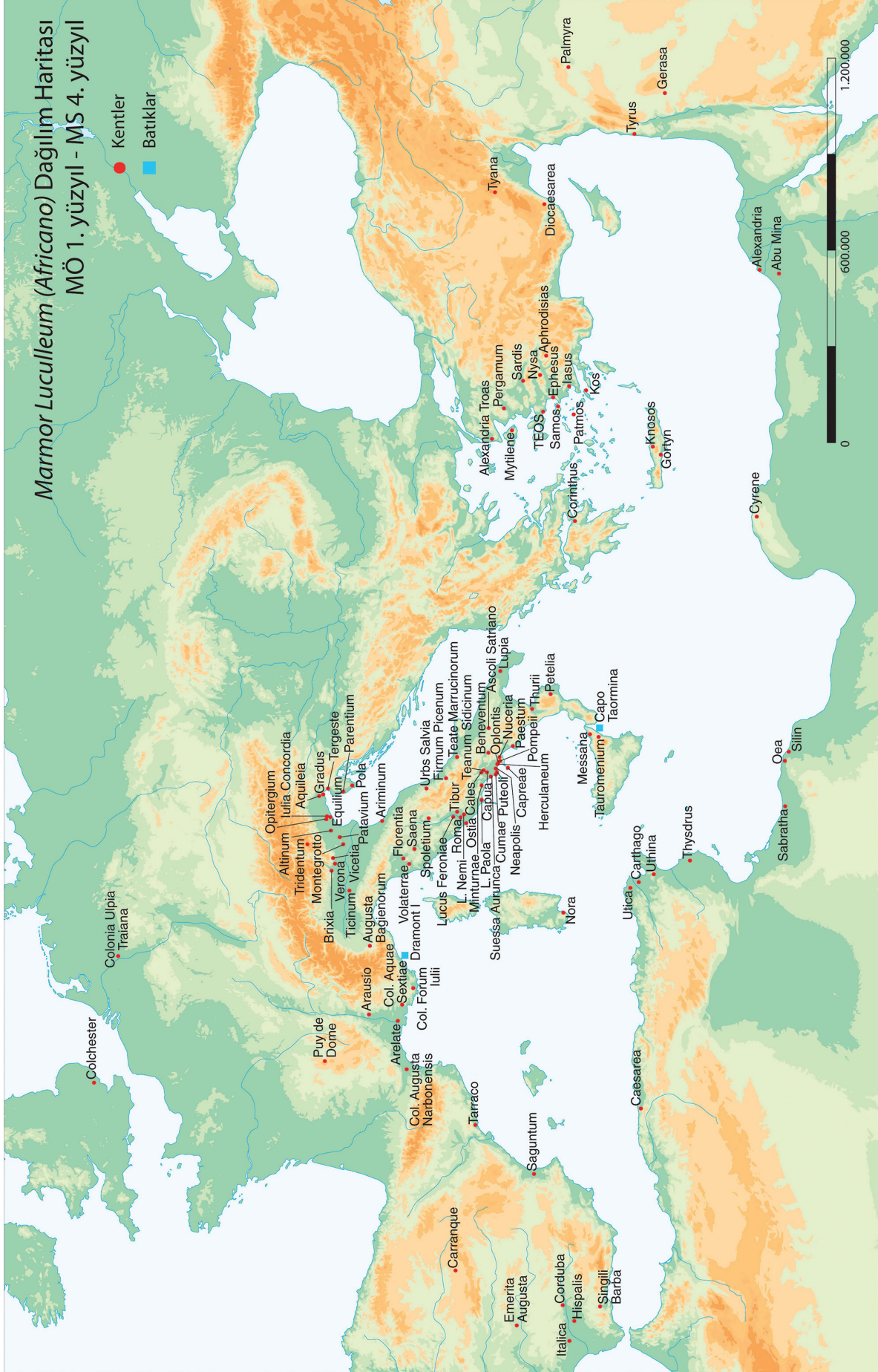
73 Dion Chrysostomos, *Discourses* 79.2; Bu konudaki tartışma için bkz. Fant 1988, 389-391 dn. 4.

74 Plinius, *Nat. Hist.* 36, 49-50; Dworakowska 1990, 253 vd.; Gragarek 1999, 41 dn. 64; Russell 2013a, 10.

75 Fant 1999, 279.

76 Adak – Kadioğlu 2017, 2.

77 Plinius, *Nat. Hist.* 36, 49; Fant 1999, 279; krş. Isidorus, *Etymologiarum sive Originum*, 16,5,17; Russell 2013a, 10. 14 dn. 8.

Harita 4. Lucullus Mermeri (Africano) Dağılım Haritası (Lazarini 2010, Fig. 2'deki numaralar kullanılmıştır Hazırlayan Dr. C. Özbil.

Lucullus Mermeri'nin Roma ve Diğer Kentlerdeki Kullanımı

Geç Cumhuriyet Dönemi'nde Roma'da kullanıma giren ilk renkli mermer türlerinden birini oluşturan Lucullus Mermeri (*Africano*), MÖ 58 yılında M. Aemilius Scaurus'un Palatin'deki villasının 38 ayak yüksekliğindeki (yaklaşık 12 m) Atrium sütunlarında kullanılmıştır⁷⁸. Cumhuriyetin son yıllarında Roma'daki kamu yapılarında Teos renkli mermerinin kullanımı giderek artmıştır.

Augustus Dönemi'nde Forum Romanum'daki Bazilika Aemilia sütunlarında⁷⁹, Bazilika Iulia'da⁸⁰, Rostra Augusti'de kaplama olarak⁸¹, Condordia Tapınağı'nda iç duvar kaplamalarının yanı sıra cella eşik taşı olarak⁸², Apollon Sosianus Tapınağı'nda cella içerisinde sütun olarak⁸³, Marcellus Tiyatrosu'nda (MÖ 13)⁸⁴, Templum Pacis'in sütunlarında⁸⁵, Livia'nın Prima Porta'daki Villası'nda (MÖ 30-25) *pavonazzetto* ile birlikte kaplama ve plaster olarak⁸⁶, Augustus Forumu'ndaki portik ile exedra'ların taban döşemelerinde mermer plaka olarak⁸⁷, Augustus Forumu'na bakan *portik*'in üst kat sütunlarında⁸⁸ da *africano* kullanılmıştır. Ayrıca *Africano*, Augustus Forumu'ndaki Mars Ultor Tapınağı'nın *pronaos*'u ile *naos*'unun taban kaplamasında *giallo antico* ve *pavonazzetto* ile birlikte kullanım bulmuştur⁸⁹.

Augustus Dönemi'ne tarihlenen Teanum⁹⁰ ve Herkulaneum⁹¹, Capua ve Nuceria tiyatrolarının *scaenae frons* sütunlarında da *africano* kullanılmıştır⁹². Volterra Tiyatrosu'nun sahne binasında kaplama olarak *africano* kullanımı tespit edilmiştir⁹³. Napoli yakınlarındaki Avernus Gölü ile Cumae'yi birbirine bağlayan Agrippa tünelinin giriş holünde de *africano* kullanılmıştır⁹⁴. Augustus Dönemi'nde oldukça rağbet gören ve yaygın olarak kullanılan *africano* ocaklarının imparatorluk mülküne dahil edilmesi yine bu dönemde gerçekleşmiş olmalıdır⁹⁵. Ancak bu konudaki ilk kesin belgeleri, üzerindeki Konsul isimlerinden dolayı Nero Dönemi'ne (MS 64) tarihlenen yarı işli iki *africano* blok oluşturur⁹⁶.

78 Plinius, *Nat. Hist.* 36, 6; Fant 1999, 279; Dworakowska 1990, 253 vd.; Adak – Kadioğlu 2017, 7-8.

79 Blake 1947, 59; Ward-Perkins 1951, 99, dn. 86; Gnoli 1971, 144; Richardson 1992, 56; Fant 1999, 278; Bitterer 2013, 81, 199-200; Platner – Ashby 2015, 74-75.

80 Blake 1947, 56; Gorski – Packer 2015, 256.

81 Platner – Ashby 2015, 453; Gorski – Packer 2015, 34, 151 vd.

82 Ward-Perkins 1951, 98; Gorski – Packer 2015, 19, 179.

83 Blake 1947, 56; Viscogliosi 1996, 63; Davison 2000, 141; De Nuccio – Pensabene 2014, 71.

84 Zanker 1990, 142; Davison 2000, 137-149; Pensabene 2007, 11-21 dn. 7 Fig. 6-7; De Nuccio – Pensabene 2014, 51 vd. Fig. 7, 9, 11-12.

85 Ward-Perkins 1951, 99; Ward-Perkins 1981, 67.

86 Bitterer 2013, 14 dn. 60.

87 Blake 1947, 56; Hoffer 1988, 151-154; Bitterer 2013, 85 ve 87 dn. 283.

88 Bitterer 2013, 87 dn. 281.

89 Blake 1947, 56; Hoffer 1988, 151-154; Ward-Perkins 1951, 989; Bitterer 2013, 89-90 dn. 301, 305.

90 Russell 2013a, 190 dn. 284.

91 Pensabene 2007, 25.

92 Hanson 1959, 74; Russell 2013a, 189 dn. 284; Palmentieri 2015, 128.

93 Pensabene 2007, 27.

94 Blake 1947, 56.

95 Adak – Kadioğlu 2017, 9.

96 Adak – Kadioğlu 2017, 9 dn. 52.

Africano'nın kullanımına Augustus Dönemi sonrasında da devam edilmiştir. Roma'da Kastor ve Pollux Tapınağı'nın Tiberius Dönemi evresinde *africano* kullanımı tespit edilmiştir⁹⁷. Roma yakınlarındaki Nemi Gölü'nde İmparator Caligula tarafından yaptırılan Kadirga'da hem sütun hem de *opus sectile*⁹⁸ kaplama olarak kullanılmıştır. Arkeolojik kazı çalışmaları, MS 75 yılında tamamlanan Barış Tapınağı'nın (Templum Pacis) cephesinin anıtsal *africano* sütunlarla vurgulanmış olduğunu ortaya koymuştur⁹⁹. Bazilika Aemilia ve Augustus Forumu ile birlikte Templum Pacis'i Plinius¹⁰⁰, Roma'daki en güzel üç bina arasında sayar. Roma'da Domitian Odeion'unun sahne binasında¹⁰¹, Palatin Tepesi'ndeki Domus Augustana'daki *Nymphaeum*'da¹⁰² ve *aula elittica*'nın taban kaplamasında uzun dikdörtgen plakalar olarak *africano* uygulama bulmuştur¹⁰³. Paola Gölü kenarında yer alan Domitian Villası'nın *opus sectile* dekorasyonunda da yine *africano* kullanılmıştır¹⁰⁴. Pompeii'deki Venüs kutsal alanında¹⁰⁵, Cornelius Rufus Evi ile Eumachia Binası'nda da kaplama olarak¹⁰⁶ *africano* kullanımı ispatlanmıştır. MS 1. yüzyıla tarihlenen Esquilin tepesindeki Domus Horti Lamiani'nde *kryptoportikus*'un döşeme kaplamasında *africano*, *alabaster* ve *pavonazzetto* ile birlikte kullanılmıştır¹⁰⁷.

Traian Forumu'nun Batı ve Doğu Exedra'sında¹⁰⁸, Bazilika Ulpia'nın yan ve merkezi neflerinde, Batı Kütüphane'nin duvar yüzeylerinde ve doğu *portiko*'nun tabanında *africano*'nun, kaplama olarak kullanıldığı tespit edilmiştir¹⁰⁹. Ancak *africano*'nun Traian Forumu'ndaki diğer mermer türlerine oranla oldukça sınırlı kullanılmış olduğu görülür¹¹⁰.

Roma'daki Pantheon'un ana mekânında kırmızı *porphyry*, *mons claudianum* (gri granit), *giallo antico*, *pavonazzetto*, *luni mermeri* (Carrara), *verde antico* ve *basalto verde* (yeşil bazalt) gibi renkli mermer türleri ile birlikte *africano* da duvar kaplaması ve cella kapısının eşik taşında kullanılmıştır¹¹¹. *Africano*'nın Roma'daki İmparatorluk projeleri dışında Ostia'daki Capitulum'da (MS 120-130)¹¹² hem kaplama hem de mimari blok olarak (cella eşik taşı) kullanıldığı tespit edilmiştir. Tivoli'deki Hadrian Villası'nda Poikile'nin

97 Gorski – Packer 2015, 296.

98 Blake 1959, 24.

99 Coarelli 1999, 67-70; Meneghini ve diğ. 2009, 190 vd.

100 Plinius, *Nat. Hist.* 36, 102.

101 Blake 1959, 109.

102 Blake 1959, 122.

103 Bitterer 2013, 131 dn. 432.

104 Blake 1959, 139.

105 Carrol ve diğ. 2008, 1-13.

106 Ward-Perkins 1951, 98.

107 Dunbabin 1999, 255 dn. 9.

108 Blake – Taylor-Bishop, 1973, 14; Bitterer 2013, 151 dn. 507.

109 Bitterer 2013, 154-156.

110 Bitterer 2013, 154-157.

111 Ward-Perkins 1951, 99; Bitterer 2013, 163 dn. 569.

112 Blake – Taylor-Bishop 1973, 159; Meiggs, 1973, 73.

güneyindeki Bazilika'da *africano* kullanımı ispatlanmıştır¹¹³. Ayrıca Ostia'da Villa Fouri Porta Marina'da güneye açılan bir mekânda iki adet *africano* sütun¹¹⁴, Casa della Fortuna Annonaria, Domus di Apuleio¹¹⁵, Domus del Ninfeo¹¹⁶, Insula con viridino¹¹⁷, Portico di Tufo Evi'nin *tablinum*'unda¹¹⁸ ile Roma'nın güneyindeki Annia Regilla Villası'nda¹¹⁹ da *opus sectile* olarak *africano* kullanılmıştır. Söz konusu bu yapıların dışında ayrıca Roma'daki Caracalla Hamamları'nın duvar kaplaması olarak kırmızı, yeşil ve siyah *porphyry*, *giallo antico*, *portasanta*, *verde antico*, *pavonazzetto*, *alabaster*, *prokonnesos*, *luni* ve *pentelikon* mermeri, *breccia corallina*, *rosso antico* ve granit gibi renkli taş cinslerinin yanı sıra *yeşil ve siyah africano* da kullanım bulmuştur¹²⁰. Ayrıca en geç tarih olarak *africano* kullanımı, Roma'daki Maxentius Bazilikası'nda¹²¹ (MS 312) tespit edilmiştir.

İtalya dışında İngiltere'de (Britannia) Colchester'deki Claudius Tapınağı'nda *africano* kaplama olarak ele geçmiştir¹²². İspanya'da (Hispania) İtalica Tiyatrosu'nda¹²³, Carranque (Toledo)¹²⁴, Augusta Emerita'da (Merida)¹²⁵, Cordoba Tiyatrosu'nda¹²⁶ kaplama olarak kullanılmıştır. Fransa'da (Gallia) Arles ve Orange Tiyatro sütunlarında¹²⁷, Almanya'da (Germania Inferior) Colonia Ulpia Traiana'da (Xanten)¹²⁸ *africano* kullanımı tespit edilmiştir. Ayrıca Kuzey Afrika'da günümüzde Cezayir sınırları içerisinde yer alan Caesarea Mauretania'da (Iol Caesarea=Cherchell)¹²⁹ ve Suriye'de Palmyra Diocletian Hamamı'nda (MS 284-305)¹³⁰ da *africano* kullanım bulmuştur.

Değinilen antik kentler dışında ayrıca Sicilya'da Capo Taormina batığında *africano* ve *cipollino* yüklü 35 sütun gövdesi ve 2 blok¹³¹ ve Güney Fransa'daki Dramont I batığında üzerinde yazıt bulunmayan 3 adet *africano* blok tespit edilmiştir¹³². Dramont I batığında sürdürülen arkeolojik kazılarda uzunlukları 2,20 ile 3,80 m arasında değişen, genişlikleri

113 Blake – Taylor-Bishop 1973, 245.

114 Bitterer 2013, 238, dn. 833.

115 Becatti 1953, 90, no. 153.

116 Becatti 1953, 103, no. 189.

117 Becatti 1953, 187-188, no. 351. 357.

118 Becatti 1953, 204, no. 388; Pensabene 2007, 16.

119 Blake – Taylor-Bishop 1973, 101.

120 Bitterer 2013, 181-184 dn. 667 vd. Tablo 182.

121 Giavarini 2005, 119-120.

122 Crummy 1984, 29; Peacock – Williams 1999, 356, Tab. 7.

123 Pensabene 2007, 45; Russell 2013a, 156 dn. 79.

124 García-Entero – Álvarez 2012, 142, 145 Fig. 5.23.

125 Nogales ve diğ. 1999, 344; Russell 2013a, 157.

126 Pensabene 2007, 41.

127 Gnoli 1971, 148; Pensabene 2007, 31 vd.; Davison 2000, 144 vd.

128 Ruppene 2015, 146-156.

129 Ballance 1966, 79-81; Gnoli 1971, 148.

130 Dodge 1988, 215-230.

131 Kapitän 1971, 304-306; Basile 1987, 364, no. 5.

132 Joncheray – Joncheray 1997, 165-195; Joncheray 1998, 139-158; Guerout 2002, 438; Russel 2011, 150; Russel 2013a, 48, 125 dn. 65 ve 134.

yaklaşık 1 m olan yarı işli blokların haricinde, Naxos Adası'ndaki ocaklardan çıkarılan mermeri cilalamakta kullanılan yaklaşık 100 kg kadar zımpara taşı, mermer işlemede kullanılan Güney İtalya kökenli hemen hemen aynı miktarda ponza taşı, az miktarda Roma (Dressel 2/4) ve İspanya (Dress 7/11 ve 20) *amphora*'sı, Roma kandilleri ve Isis kültü ile ilişkilendirilen çeşitli bakır objeler ele geçmiş ve bunların Roma'dan yüklendiği düşünülmüştür¹³³. Ayrıca söz konusu kargoyu taşıyan teknenin de yaklaşık 4 m genişliğinde, 16 m uzunluğunda olduğu ve tipolojik olarak İmparator Claudius Dönemi'ne (MS 41-54) tarihlendiği belirlenmiştir¹³⁴. Dramont I batığındaki kargo içeriği, geminin olası rotasının MS 1. yüzyılın ortasında Teos'ta başladığını, kısa bir deniz yolcuğundan sonra zımpara taşı almak üzere Naxos'a, ardından ponza taşı yüklemek üzere Kampania Bölgesi'ndeki bir limana ve ardından Ostia üzerinden Güney Fransa'ya doğru olduğunu düşündürmektedir¹³⁵. Ancak oldukça uzun sayılabilecek bu nakliye için görece küçük sayılabilecek kargonun, tamamen Ostia ya da Portus'ta yüklenmiş olması daha olası görünmektedir¹³⁶.

Africano'nın mimarideki (mimari blok, kaplama levha, *opus sectile* ve plaster) yoğun kullanımına karşılık heykel ve kabartmalarda nadir olarak tercih edildiği görülmektedir. 2015 yılında uluslararası tarihi eser pazarında MS 2. yüzyıla tarihlenen *africano*'dan üretilmiş bir tiyatro maskı satışa çıkarılmıştır (Res. 2)¹³⁷. Ayrıca Vatikan Müzesi'nde yer alan bir Dakia'lıya ait renkli heykelin (Env. No. 1308), Teos yakınlarındaki Beyler Köyü'nde yer alan ocaklardan kaynaklandığı arkeometrik analizlerle ortaya konmuştur¹³⁸.

Africano'nın bu bölgeler arası kullanıma karşılık hem üretim yeri olan Teos'ta¹³⁹ hem de Alexandria Troas¹⁴⁰, Aphrodisias¹⁴¹, Diokaisereia¹⁴², Ephesos¹⁴³, Iasos¹⁴⁴, Nysa¹⁴⁵, Pergamon¹⁴⁶, Patmos¹⁴⁷, Palmyra¹⁴⁸ ve Sardis gibi diğer eyalet kentlerinde çoğunlukla ince plakalar halinde kaplama olarak (nadiren sütun) kullanılmış olması ilginçtir¹⁴⁹.

133 Joncheray 1998, 140-50; Russel 2013a, 136.

134 Joncheray – Joncheray 1997, 165-195; Joncheray 1998, 139-158; Russel 2013a, 136.

135 Joncheray 1998, 151-152; Russel 2011, 150.

136 Russel 2013a, 136.

137 <https://www.the-saleroom.com/en-gb/auction-catalogues/art-coins-roma/catalogue-id-srac10004/lot-a740514b-a1ad-44e0-9fed-a4b400eb0a58> (20.11.2017)

138 Attanasio ve diğ. 2015, 762, Res. 13.

139 Kadioğlu ve diğ. 2015b, 456-457, Plan 3.

140 Bossmann 2008, 137.

141 Lazzarini 2004, 109.

142 Kramer 2012, 42 vd.

143 Lazzarini 2004, 109; Koller 2014, 247 vd. 253; Thür – Rathmayr 2014, 19-21.

144 Lazzarini 2004, 109.

145 Kadioğlu 2014, 10. 120. 125.

146 Lazzarini 2004, 109.

147 Lazzarini 2004, 109.

148 Dodge 1988, 215-230.

149 Ballance 1966, 79; Gragarek 1999, 41 dn. 66; Lazzarini 2004, 109; Russell 2013a, 195, dn. 310; Adak – Kadioğlu 2017, 12.

Figür 2. *Africano*'dan Tiyatro Maskı (<https://www.the-saleroom.com/en-gb/auction-catalogues/art-coins-roma/catalogue-id-srac10004/lot-a740514b-a1ad-44e0-9fed-a4b400eb0a58> (20.11.2017).

Lucullus Mermeri'nin kullanımı Augustus Dönemi'nden Antoninler Dönemi'ne (MÖ 58-MS 166) kadar hem Roma'da hem de eyalet kentlerinde ispat edilebilmektedir¹⁵⁰. MS 2. yüzyılın ortasından itibaren *africano*'nun çok nadiren kullanıldığı görülür ve olasılıkla MS 166 yılından sonra üretiminin sonlandığı tahmin edilmektedir. Ancak Diocletian'ın Fiyat Listesi'nde halen en pahalı mermerler arasında olduğu görülür (1 ayak küp, 150 Denarius)¹⁵¹.

150 Gragarek 1999, 41; Russell 2013a, 156. 157. 185.

151 Erım ve diğ. 1970, 133-135; Crawford – Reynolds 1979, 178; Lauffer 1971, 192. 280-281. 302, no. 33, 1a-4; Naumann – Naumann 1973, 59, No. 33,4; Lazzarini 1999, 125.

2012 yılı çalışmalarında, Güney Liman'ın dalgakıranı ile güney sahil şeridi arasında yarı işli bir *africano* blok ortaya çıkarılmıştır¹⁵². Ayrıca, G. E. Bean 1970'li yıllarda, Sığacık'taki antik iskelenin (Kuzey Liman) yanında yarı işli bir mermer bloğun su yüzeyinde görülebildiğinden bahsetmektedir¹⁵³. Bu veriler, kentin her iki limanının da yarı işli *bigio* ve *africano* türü mermer ticareti için kullanılmış olduğuna işaret etmektedir.

Prof. Dr. Musa Kadioğlu

Ankara Üniversitesi

Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi

Arkeoloji Bölümü

Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı

06100, Sıhhiye – ANKARA

kadioglu@humanity.ankara.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6481-229X>

Kaynakça

- Adak – Kadioğlu 2017 M. Adak – M. Kadioğlu, “Die Steinbrüche von Teos und «Marmor Luculleum», *Philia* 3, 2017, 1-43.
- Akurgal 1978 E. Akurgal, *Ancient Civilizations and Ruins in Turkey*, Ankara (1978).
- Akurgal 1987 E. Akurgal, *Griechische und römische Kunst in der Türkei*, München (1987).
- Akurgal 1989 E. Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul (1989).
- Attanasio ve diğ. 2015 D. Attanasio – M. Bruno – W. Prochaska – A. B. Yavuz, “Analysis and discrimination of Phrygian and other Pavonazzetto-Like Marbles”, içinde: P. Pensabene – E. Gasparini (ed.), *Interdisciplinary Studies on Ancient Stone. Proceedings of the Tenth International Conference of ASMOSIA. Association for the Study of Marble & Other Stones in Antiquity Rome* (21-26 May 2012), Rom (2015) 753-764.
- Balcer 1968 J. M. Balcer, “The Early Silver Coinage of Teos”, *Schweizerische numismatische Rundschau* SNR XLVII, 1968, 5-50.
- Ballance 1966 M. H. Ballance, “The Origin of Africano”, *BSR* 34, 1966, 79-81.
- Basile 1987 B. Basile, “Recenti Prospezioni Subacquee nell’Arco Costiero fra Messina e Giardini Naxos”, içinde: *Lo Stretto Crocevia di Culture. Atti del Ventiseiesimo Convegno di Studi sulla Magna Grecia* (Taranto-Reggio Calabria, 9-14 Ottobre 1986), Taranto (1987) 361-395.
- Bean 1979 G. E. Bean, *Aegean Turkey* (London 1979²); Türkçesi: *Eskiçağda Ege Bölgesi*, İstanbul (1979) (Çev. İ. Delemen).
- Becatti 1953 G. Becatti, *Scavi di Ostia IV: Mosaici e Pavimenti Marmorei*, Roma (1953).
- Bitterer 2013 T. Bitterer, *Marmorverkleidung stadtrömischer Architektur. Öffentliche Bauten aus dem 1. Jahrhundert v. Chr. Bis 7. Jahrhundert n. Chr.*, Inauguraldissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie an der Ludwig-Maximilians-Universität München (2013).

152 Kadioğlu ve diğ. 2015b, 449; Kadioğlu 2016, 722; Adak – Kadioğlu 2017, 16.

153 Bean 1979, 114-115, 111, Fig. 26.

- Blackman 1969 D. Blackman, "The Athenian Navy and Allied Naval Contributions in the Pentecontaetia", *Greek, Roman and Byzantine Studies* 10, 1969, 179-216.
- Blake 1947 M.E. Blake, *Ancient Roman Construction in Italy from the Prehistoric Period to Augustus*, Washington (1947).
- Blake 1959 M.E. Blake, *Roman Construction in Italy from Tiberius through the Flavians*, Washington (1959).
- Blake 1973 M.E. Blake – D. Taylor-Bishop, *Roman Construction in Italy from Nerva through the Antonines*, Philadelphia (1973).
- Blümel – Olshausen 2002 W. Blümel – E. Olshausen, "Teos", *DNP* 12, 2002, 137-139.
- Boßmann 2008 A. Boßmann, "»Es wetteifern in bunter Pracht die Steine« ...". Zu den Dekorgesteinen einer Säulenhalle von Alexandria Troas", içinde: E. Winter (ed.), *Vom Euphrat an den Bosphorus. Kleinasien in der Antike. Festschrift für Elmar Schwertheim zum 65. Geburtstag. AsiaMS AMS 65.2*, Bonn (2008) 133-144.
- Boysal – Ögün 1962 Y. Boysal – B. Ögün, "Teos Kazısı 1962 Kısa Raporu", *TürkAD* 12.1, 1962, 12-13.
- Boysal 1965 Y. Boysal, "Teos Kazısı 1965 Yılı Kısa Raporu", *TürkAD* 14, 1965, 231-233.
- Brodersen – Zimmermann 2006 K. Brodersen – B. Zimmermann, *Metzler Lexikon Antike*, Stuttgart – Weimar (2006).
- Carrol ve diğ. 2008 M. Carrol – G. Montana – L. Randazzo – R. Giarrusso, "Recovering Evidence for the Use of Marble and Coloured Limestone in the First Century AD in Excavations at the Sanctuary of Venus at Pompeii", *The Journal of Fasti Online* 2008, 1-13.
- Coarelli 1999 F. Coarelli, *Lexicon Topographicum Urbis Romae* (LTUR) 4, Roma (1999).
- Coldstream 2008 J.N. Coldstream, *Greek Geometric Pottery. A Survey of Ten Local Styles and Their Chronology*, Bristol (2008).
- Cook – Dupont 2003 R.M. Cook – P. Dupont, *East Greek Pottery*, London & New York (2003).
- Corsi 1833 F. Corsi, *Delle Pietre Antiche, Trattato di Faustino Corsi Romano*, Roma (1833); (www.oum.ox.ac.uk/corsi/ [Giriş: 24.11.2017]).
- Cramer 1832 J.-A. Cramer, *A Geographical and Historical Description of Asia Minor with a Map I*, Oxford (1832) 352-353.
- Crawford – Reynolds 1979 M.H. Crawford – J.M Reynolds, "The Aezani Copy of the Prices Edict", *ZPE* 34, 1979, 163-210.
- Crummy 1984 P. Crummy, *Colchester Archaeological Report 3: Excavations at Lion Walk, Balke Lane, and Middlesborough*, Colchester (1984).
- Davison 2000 J.M. Davison, "Vitruvius on the Theater in Republican Rome", içinde: S. K. Dickison – J.P. Hallet (ed.) *Rome and Her Monuments: Essays on the City and Literature of Rome in Honor of Katherine A. Geffcken*, Wauconda (2000) 125-172.

- De Nuccio – Pensabene 2014 M. de Nuccio – P. Pensabene, “Il Teatro di Marcello e la divulgazione dei marmi colorati nell’architettura teatrale romana”, içinde: V. García-Entero (ed.) *El marmor en Hispania: explotación, uso y difusión en época romana*, Madrid (2014) 49-72.
- Demont 2012 P. Demont, “Protagoras d’Abdère”, içinde: R. Goulet (ed.), *Dictionnaire des philosophes antiques*, 5.2, Paris (2012) 1700-1708.
- Dietz 1976 K.M. Dietz, *Protagoras von Abdera. Untersuchungen zu seinem Denken*, Bonn (1976).
- Dodge 1988 H. Dodge, “Palmyra and the Roman Marble Trade: Evidence from the Baths of Diocletian”, *Levant* 20, 1988, 215-230.
- Dunbabin 1999 K.M.D. Dunbabin, *Mosaics of the Greek and Roman World*, Cambridge (1999).
- Dworakowska 1983 A. Dworakowska, *Quarries in Roman Provinces*. Bibliotheca Antiqua 16, Warsaw (1983).
- Dworakowska 1990 A. Dworakowska, “Once Again on Marmor Luculleum”, içinde: M. True – J. Podany (ed.), *Marble: Art Historical and Scientific Perspectives on Ancient Sculpture. Papers Delivered at a Symposium Organized by the Departments of Antiquities and Antiquities Conservation and held at the J. Paul Getty Museum*, April 28-30, 1988, Malibu (1990) 253-262.
- Erim ve diğ. 1970 T.K. Erim – J.M. Reynolds – J.P. Wild – M.H. Ballance, “The Copy of Diocletian’s Edict on Maximum Prices from Aphrodisias in Caria”, *JRS* 60, 1970, 120-41.
- Fant 1987 J.C. Fant, “Preliminary Report of the Teos/Karagöl Survey”, *AST* 5/1, 1987, 389-401.
- Fant 1989 J.C. Fant, “Poikiloi Lithoi. The Anomalous Economics of the Roman Imperial Marble Quarry at Teos”, içinde: S. Walker – A. Cameron (ed.), *The Greek Renaissance in the Roman Empire. Papers from the Tenth British Museum Classical Colloquium* (Bulletin of the Institute of Classical Studies, Suppl. 55), London (1989) 206-218.
- Fant 1999 J.C. Fant, “Augustus and the City of Marble”, içinde: M. Schvoerer (ed.), *Archéomatériaux: marbres et autres roches. ASMOSIA IV*, Bordeaux (1999) 277-280.
- García-Entero – Álvarez 2012 V. García-Entero – S.V. Álvarez, “El uso del marmor en el yacimiento de Carranque (Toledo)/ The use of marmor in the archaeological site of Carranque (Toledo)”, içinde: V. García-Entero (ed.), *El marmor en Hispania: explotación, uso y difusión en época romana/ Marmor in Hispania: Exploration, Use and Diffision in Roman Times*, Madrid (2012) 135-153.
- Gelzer 1926 M. Gelzer, “L. Licinius Lucullus cos.74”, *RE* 13.1, No. 104, Stuttgart (1926), 376-414.
- Giaccheri 1974 M. Giaccheri, *Edictum Diocletiani et Collegarum De Pretiis Rerum Venalium*. Vol. 1, Genoa (1974).

- Giavarini 2005 C. Giavarini, *The Basilica of Maxentius: The Monument, its Materials, Construction and Stability*, Roma (2005).
- Gnoli 1971 R. Gnoli, *Marmora Romana*, Roma (1971).
- Gnoli ve diğ. 2004 R. Gnoli – M.C. Marchei – A. Sironi, “Repertorio”, içinde: G. Borghini (ed.), *Marmi Antichi*. Materiali della Cultura Artctica 1, Roma (2004) 131-295.
- Gorski – Packer 2015 G.J. Gorski – J.E. Packer, *The Roman Forum: A Reconstruction and Architectural Guide*, Cambridge (2015).
- Goulet – Hellmann 1989 R. Goulet – M.-Ch. Hellmann, “Anaxagore de Clazomènes”, içinde: R. Goulet (ed.), *Dictionnaire des philosophes antiques*, Bd. 1, CNRS, Paris (1989) 183-187.
- Gregarek 1999 H. Gregarek, “Untersuchungen zur kaiserzeitlichen Idealplastik aus Buntmarmor”, *Köln Jb* 32, 1999, 33-284.
- Guerout 2002 M. Guérout, “France”, içinde: C. V. Ruppé – J. F. Barstad (ed.), *International Handbook of Underwater Archaeology*, New York (2002) 433-448.
- Guthrie 1971 W.K C. Guthrie, *The Sophists*, Cambridge (1971).
- Hahland 1950 W. Hahland, “Der Fries des Dionysostempels in Teos”, *ÖJh* 38, 1950, 66-109.
- Hanson 1959 J. Hanson, *Roman Theatre-Temples*, Princeton (1959).
- Herrmann 1965 P. Herrmann, “Antiochos der Große und Teos”, *Anadolu/Anatolia* 9, 1965, 29-159.
- Herrmann 1971 P. Herrmann, “Zum Beschluß von Abdera aus Teos”, *ZPE* 7, 1971, 72-77.
- Herrmann 1981 P. Herrmann, “Teos und Abdera im 5. Jahrhundert v. Chr. Ein neues Fragment der Teiorum Dirae”, *Chiron* 11, 1981, 1-30.
- Hoepfner 2011 W. Hoepfner, *Ionien: Brücke zum Orient*, Darmstadt (2011).
- Hoepfner - Schwandner 1994 W. Hoepfner – E.-L. Schwandner, *Haus und Stadt im klassischen Griechenland*, Berlin (1994).
- Hofter 1988 M. Hofter, *Kaisar Augustus und die verlorene Republik*, Mainz (1988).
- İren – Ünlü 2012 K. İren – A. Ünlü, “Burning in Geometric Teos”, içinde: K. Konuk (ed.), *Stephanephoros de l'economie antique a l'asie mineure Hommages a Raymond Descat*, Bordeaux (2012) 309-333.
- Joncheray – Joncheray 1997 A. Joncheray – J.-P. Joncheray “Dramont I, de-scription et étude de la coque d'une épave de marbres d'Asie Mineure du premier siècle après J.-C.”, *Cahiers d'Archéologie Subaquatique* 13, Fréjus, 1997, 165-195.
- Joncheray 1998 A. Joncheray, “Dramont I: une épave de marbres d'Asie Mineure”, içinde: É. Rieth (ed.), *Méditerranée antique. Pêche, navigation, commerce*, Paris (1998) 139-158.
- Kadioğlu 2012 M. Kadioğlu, “Teos (1962-1966, 2010-)”, içinde: O. Bingöl – A. Öztan – H. Taşkıran (ed.), *DTCF Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011) Anadolu/Anatolia Ek Dizi III.2. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı*, Ankara (2012) 505-522.

- Kadioğlu 2014 M. Kadioğlu, *Das Gerontikon von Nysa am Maeander*. Forschungen in Nysa am Maeander 3, (Darmstadt 2014).
- Kadioğlu 2016 M. Kadioğlu, “Der Gebrauch von Moarmorsorten in der Architektur von Nysa und Teos” içinde: T. Ismaelli – G. Scardozzi (ed.), *Ancient Quarries and Building Sites in Asia Minor. Research on Hierapolis in Phrygia and Other Cities in South-western Anatolia: Archaeology, Archaeometry, Conservation, Bibliotheca Archaeologica* 45, Bari (2016) 711-723.
- Kadioğlu – Özbil 2015 M. Kadioğlu – C. Özbil, “Yeni Araştırmalar Işığında Teos”, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, Sayı 40, Mayıs 2015, 4-16.
- Kadioğlu ve diğ. 2012 M. Kadioğlu – M. Adak – C. Özbil – S. H. Öztaner – R. Tamsü Polat – Y. Polat, “2011 Yılı Teos Kazı Çalışmaları (2. Sezon)”, *KST* 34.2, 2012, 211-232.
- Kadioğlu ve diğ. 2014 M. Kadioğlu – D. Özlem Yalçın – R. Tamsü Polat – M. Adak – C. Özbil – Y. Polat – İ. Tuğcu, “2012-2013 Teos Kazı Çalışmaları (3.-4. Sezon)”, *KST* 36.3, 2014, 437-471.
- Kadioğlu ve diğ. 2015a M. Kadioğlu – C. Özbil – M. Kerschner – H. Mommsen, “Teos im Licht der neuen Forschungen / Yeni Araştırmalar Işığında Teos”, içinde: Ü. Yalçın – H.-D. Bienert (ed.), *Anatolien – Brücke der Kulturen. Aktuelle Forschungen und Perspektiven in den deutsch-türkischen Altertumswissenschaften / Kùltürlerin Köprüsü Anadolu. Türk-Alman Eskiçağ Bilimlerinde Güncel Bilimsel Araştırmalar ve Yeni Bakış Açıları*. Tagungsband des internationalen Symposiums “Anatolien – Brücke der Kulturen” in Bonn vom 7. bis 9. Juli 2014 / 7-9 Temmuz 2014’te Bonn’da yapılan “Kùltürlerin Köprüsü Anadolu” konulu uluslararası sempozyum kitabı, *Der Anschnitt. Zeitschrift für Kunst und Kultur im Bergbau* Beiheft 27, Bonn (2015) 345-366.
- Kadioğlu ve diğ. 2015b M. Kadioğlu – C. Özbil – M. Kerschner – H. Ergin – S. Gülgönül – G. Yenice – Y. Polat – R. T. Polat – E. Köşgeroğlu – M. Adak, “2014 Yılı Teos Kazı Çalışmaları (5. Sezon)”, *KST* 37.3, 2015, 451-478.
- Kadioğlu ve diğ. 2016 M. Kadioğlu – C. Özbil – M. Adak – Ç. Gençler-Güray – Y. Polat – H. Ergin – R. Tamsü-Polat – G. Yenice – C. Pala, “2015 Yılı Teos Kazı Çalışmaları (6. Sezon)”, *KST* 38.2, 2016, 485-508.
- Kadioğlu ve diğ. 2017 M. Kadioğlu – C. Özbil – M. Adak, “2016 Yılı Teos Kazı Çalışmaları (7. Sezon)”, *KST* 39.3, 2017, 229-250.
- Kanz 1976 W. Kranz, *Antik Felsefe*, İstanbul (1976).
- Kapitän 1971 G. Kapitän, “Esplorazioni su alcuni Carichi di Marmo e Pezzi Architetonici davanti alle Coste della Sicilia Orientale”, içinde: *Atti del III Congresso Internazionale di Archeologia Sottomarina*, Barcellona 1961, Bordighera (1971) 296-309.
- Kerfeld – Flashar 1988 G.B. Kerfeld – H. Flashar, “Protagoras aus Abdera”, içinde: H. Flashar (ed.), *Grundriss der Geschichte der Philosophie. Die Philosophie der Antike*. Band 2/1, Schwabe, Basel (1998) 28-43.

- Kerschner – Mommsen 2009a M. Kerschner – H. Mommsen, “Neue archäologische und archäometrische Forschungen zu den Töpferzentren der Ostägäis”, içinde: P. Dupont – V. Lungu, (eds.), *Les productions céramiques du Pont-Euxin à l'époque grecque. Actes du colloque international Bucarest, 18-23 septembre 2004*, Il Mar Nero VI, 2004/2006 (2009) 79-93.
- Kerschner – Mommsen 2009b M. Kerschner – H. Mommsen, “III. Imports of East Greek Pottery to Sicily and Sicilian Productions of East Greek Type. Archaeometric Analyses of Finds from the Votive Deposit in Katane”, içinde: A. Pautasso (ed.), *Stipe votiva del santuario di Demetra a Catania: La ceramica greco-orientale, Studi e materiali di archaeologica Greca*, Catania (2009b) 125-150.
- Kerschner – Mommsen (baskıda) M. Kerschner – H. Mommsen, “Teos, a Major Production Centre of Geometric and Archaic Pottery in North Ionia”, içinde: M. Santos Retolaza – G. Tsetskhladze (ed.), *Ionians in the West and East. Proceedings of the International Conference at Ampurias 26-29.10.2015* (Baskıda).
- Kerschner – Prochaska 2011 M. Kerschner – W. Prochaska, “Die Tempel und Altäre der Artemis in Ephesos und ihre Baumaterialien. Naturwissenschaftliche Untersuchungen zur Herkunft der Marmore und ihr archäologischer Kontext”, *ÖJh* 80, 2011, 73-153.
- Kerschner ve diğ. 1993 M. Kerschner – H. Mommsen – T. Beier – D. Heimermann – A. Hein, “Neutron Activation Analysis of Bird Bowls and Related Archaic Ceramics From Miletus”, *Archaeometry* 35, 1993, 197-210.
- Kerschner ve diğ. 2002 M. Akurgal – M. Kerschner – H. Mommsen – W.-D. Niemeier, *Töpferzentren der Ostägäis. Archäometrische und archäologische Untersuchungen zur mykenischen, geometrischen und archaischen Keramik aus Fundorten in Westkleinasien*. 3. Ergh. ÖJh, Wien (2002).
- Koenigs 2007 W. Koenigs, “Archaische Bauglieder aus Stein in Ionien”, içinde J. Cobet – V. von Graeve – W.-D. Niemeyer – K. Zimmermann (ed.), *Frühes Ionien. Eine Bestandaufnahme. Panionion-Symposium Güzelçamlı 26. September – 1. Oktober 1999*, Mainz (2007) 669-680.
- Koller 2014 K. Koller, “Marmor”, içinde: H. Thür – E. Rathmayr (ed.), *Hanghaus 2 in Ephesos. Die Wohneinheit 6*. FiE VIII/9, Wien (2014) 227-253.
- Korenjak 2003 M. Korenjak, *Die Welt-Rundreise eines anonymen griechischen Autors („Pseudo-Skymnos“)*. Einleitung, Text, Übersetzung und Kommentar (Hildesheim, Zürich, New York (2003).
- Kramer 2012 N. Kramer, *Keramik und Kleinfunde aus Diokaisareia*, Berlin (2012).
- Kytzler 1977 B. Kytzler, *Reclams Lexikon der griechischen und römischen Autoren*, Stuttgart (1977).
- Lauffer 1971 S. Lauffer, *Diokletians Preisedikt*, Berlin (1971).
- Lazzarini 2002 L. Lazzarini, “La determinazione della provenienza delle pietre decorative usate dai Romani”, içinde: M. De Nuccio – L. Ungaro (ed.), *I marmi colorati della Roma Imperiale. Catalogo della mostra* (Roma 28 settembre 2002–19 gennaio 2003), Venedig (2002) 223-265.

- Lazzarini 2004 L. Lazzarini, “La diffusione e il riuso dei più importanti marmi romani nelle province imperiali”, içinde: L. Lazzarini (ed.), *Pietre e marmi antichi. Natura, caratterizzazione, origine, storia d’uso, diffusione, collezionismo*, Padua (2004) 101-122.
- Lazzarini 2010 L. Lazzarini, “Six Coloured Types of Stone from Asia Minor and their Specific Deterioration Problems”, *Studies in Conservation* 55, Supplement 2, 2010, 140-146.
- Lazzarini ve diğ. 1999 L. Lazzarini – P. Pensabene – B. Turi, “Isotopic and Petrographic Characterization of Marmor Lesbium, Island of Lesbos Greece”, içinde: M. Schvoerer (ed.), *Archéomatériaux: marbres et autres roches*. ASMOSIA IV, Bordeaux (1999) 125-129.
- Lehmann-Hartleben 1923 K. Lehmann-Hartleben, *Die antike Hafenanlagen des Mittelmeres*. Klio Beih. 14, München (1923).
- Magie 1950 D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton (1950).
- Marek 1997 C. Marek, “Teos und Abdera nach dem dritten makedonischen Krieg. Eine neue Ehreninschrift für den Demos von Teos”, *Tyche* 12, 1997, 169-177
- Matthews 2014 H. Matthews, *Greco-Roman Cities of Aegean Turkey. History, Archaeology, Architecture*, İstanbul (2014).
- Meiggs 1972 R. Meiggs, *The Athenian Empire*, Oxford (1972).
- Meiggs 1973 R. Meiggs, *Roman Ostia*, Oxford (1973).
- Meneghini ve diğ. 2009 R. Meneghini – A. Corsaro – B. P. Caboni, “Il Templum Pacis alla luce dei recenti scavi”, içinde: F. Coarelli (ed.), *Divus Vespasianus. Il Bimillenario dei Flavi* (catalogo della mostra, Roma, marzo 2009 - gennaio 2010), Mailand (2009) 190-199.
- Meritt diğ. 1950 B.D. Meritt – H.T. Wade-Grey – M.F. McGregor, *The Athenian Tribute Lists III*, Princeton, New Jersey (1950)
- Mielsch 1985 H. Mielsch, *Buntmarmore aus Rom im Antikenmuseum Berlin*, Berlin (1985).
- Mommsen – Japp 2009 H. Mommsen – S. Japp, “Neutronenaktivierungsanalyse von 161 Keramikproben aus Pergamon und Fundorten der Region”, *IstMitt* 59, 2009, 269-286
- Mommsen ve diğ. 1996 H. Mommsen – A. Hein – R. Echt – I. KrastevIkiev, “Neutronenaktivierungsanalyse an verschiedenen nach Drama-„Kajrjaka” in Südostbulgarien importierten Gefäßen”, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 77, 1996, 130-136.
- Mommsen ve diğ. 2009 H. Mommsen – M. Kerschner – M. Lang – C. Weber-Lehmann, “On the Export of East Greek Wild Goat Style Pottery to Sicily. Archaeometric Analyses of Pottery found at Syrakus, Naxos, Gela, Selinus and from the Kunstsammlungen at the Ruhr-University Bochum”, içinde: M. C. Lentini (ed.), *Vasi del Wild Goat Style dalla Sicilia e dai Musei Europei. Catalogo della Mostra Gela – Bochum 2006*, Gela (2009) 25-27.

- Mommsen ve diğ. 2011 H. Mommsen – P. Mountjoy – A. Özyar, “Provenance Determination of Mycenaean IIIC Vessels from the 1934-1939 Excavations at Tarsus by Neutron Activation Analysis”, *Archaeometry* 53, 2011, 900-915.
- Mommsen ve diğ. 2012 H.Mommsen–U.Schlotzhauer–A.Villing–S.Weber, “Herkunftsbestimmung von archaischen Scherben aus Naukratis und Tell Defenneh in Ägypten durch Neutronenaktivierungsanalyse“, içinde: U. Schlotzhauer – S. Weber – H. Mommsen (ed.), *Griechische Keramik des 7. und 6. Jhs. v. Chr. aus Naukratis und anderen Orten in Ägypten*, *Archäologische Studien zu Naukratis* 3 (Worms 2012) 433-455.
- Moustaka ve diğ. 2004 A. Moustaka – E. Skarlatidou – M.-C. Tzannes – Y. Ersoy (ed.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposium Held at the Archaeological Museum of Abdera 20-21 October 2001*, Abdera (2004).
- Möller 2000 A. Möller, “Naukratis”, *DNP* 8, 2000, 747-749.
- Möller 2003/2012 A. Möller, “Naukratis”, *DNP* 8, 2003/2012, 747-748.
- Naumann – Naumann 1973 R. Naumann – F. Naumann, *Der Rundbau in Aezani. Mit dem Preisedikt des Diokletian und das Gebäude mit dem Edikt in Stratonikeia* (Tübingen 1973). *IstMitt Beih.* 10.
- Nogales ve diğ. 1999 T. Nogales – P. Lapuente – J.L. De la Barera, “Marbles and other Stones used in Augusta Emerita, Hispania”, içinde: *ASMOSIA IV, Archéomatériaux. Marbres et autres roches. IVème Conférence internationale de l'Association pour l'étude des marbres et autres roches utilisées dans le passé* (Bordeaux-Talence, 9-13 octobre 1995), Bordeaux (1999) 339-345.
- Nuccio – Pensabene 2014 M. de Nuccio – P. Pensabene, “Il Teatro di Marcello e la divulgazione dei marmi colorati nell'architettura teatrale romana”, içinde: V. García-Entero (ed.) *El marmor en Hispania: explotación, uso y difusión en época romana / Marmor in Hispania: exploitation, use and diffusion in Roman times*, Madrid (2014) 49-72.
- O'Brien – Hellmann 1994 D. O'Brien – M.-Ch. Hellmann, “Démocrite d'Abdère”, içinde: R. Goulet (ed.), *Dictionnaire des philosophes antiques*. Band 2, (CNRS Éditions, Paris 1994) 649-716.
- Ohnesorg 2007 A. Ohnesorg, *Der Kroisos-Tempel: Neue Forschungen zum archaischen Dipteros der Artemis von Ephesos*, *FiE XII.4*, Wien (2007).
- Ögün 1964 B. Ögün, “Teos Kazıları (1963)”, *TürkAD* 13.1, 1964, 115-121.
- Özkan 2009 T. Özkan, “Funde aus einem spätgeometrischen Brandgrab (Geç Geometrik Bir Kremasyon Mezarın Buluntuları)”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Arkeoloji Dergisi* XIV, 2009.2, 57-78.
- Palmentieri 2015 A. Palmentieri, “Marmora Romana in Medieval Naples: Architectural Spolia from the Fourth to the Fifteenth Centuries AD”, içinde: J. Hughes – C. Buongiovanni (ed.), *Remembering Parthenope. The Reception of Classical Naples from Antiquity to the Present*, Oxford (2015) 121-151.

- Peacock – Williams 1999 D.P.S. Peacock – D.F. Williams, “Ornamental Coloured Marble in Roman Britain: an Interim Report”, ASMOSIA IV, *Archéomatériaux. Marbres et autres roches. IVème Conférence internationale de l’Association pour l’étude des marbres et autres roches utilisées dans le passé, Bordeaux-Talence, 9-13 octobre 1995* (1999) 353-357.
- Pensabene – Lazzarini 1998 P. Pensabene – L. Lazzarini, “Il problema del bigio antico e del bigio morato: contributo allo studio delle cave di Teos e Chios”, içinde: P. Pensabene (ed.), *Marmi antichi II, Cave e tecnica di lavorazione, provenienza e distribuzione, Studi Miscellanei 31*, Roma (1998) 141-173.
- Pensabene 2007 P. Pensabene, “Marmo ed evergetismo negli edifici teatrali d’Italia, Gallia e Hispania”, *Mainake XXIX*, 2007, 7-52.
- Pensabene 2007a P. Pensabene, *Ostiensium Marmorum Decus et Decor: Studi Architettionici, Decorativi e Archeometrici*, Roma (2007).
- Plattner – Ashby 2015 S. Ball Platner – T. Ashby, *A Topographical Dictionary of Ancient Rome*, Cambridge (2015).
- Posamentir – Solovyov 2006 R. Posamentir – S. Solovyov, “Zur Herkunftsbestimmung archaisch-ionischer Keramik: die Funde aus Berezan in der Eremitage von St. Petersburg”, *IstMitt* 56, 2006, 103-128.
- Posamentir ve diğ. 2009 R. Posamentir – N. Arslan – I. Bîrzescu – Ş. Karagöz – H. Mommsen, “Zur Herkunftsbestimmung archaisch-ionischer Keramik III: Funde aus den Hellespontstädten, Histria und Olbia”, *IstMitt* 59, 2009, 35-50.
- Pullan - Newton 1881 R.P. Pullan – C.T. Newton, *Antiquities of Ionia IV*, Published by the Society of Dilettanti, London (1881).
- Rechenauer 2013 G. Rechenauer, “Anaxagoras”, içinde: H. Flashar ve diğ. (ed.), *Frühgriechische Philosophie (Grundriss der Geschichte der Philosophie. Die Philosophie der Antike, Band 1)*, Halbband 2, Schwabe, Basel (2013) 740-796.
- Rechenauer 2013 G. Rechenauer, “Leukipp und Demokrit”, içinde: H. Flashar ve diğ. (ed.), *Frühgriechische Philosophie (Grundriss der Geschichte der Philosophie. Die Philosophie der Antike, Band 1)*, Halbband 2, Schwabe, Basel (2013) 833-946.
- Richardson 1992 L. Richardson, *A New Topographical Dictionary of Ancient Rome*, Baltimore - London (1992).
- Roebuck 1959 C. Roebuck, *Ionian Trade and Colonization*, New York (1959).
- Ruge 1934 W. Ruge, “Teos”, *RE* 5 A, 1934, 539-570.
- Ruppiene 2015 V. Ruppiene, *Natursteinverkleidungen in den Bauten der Colonia Ulpia Traiana. Gesteinskundliche Analysen, Herkunftsbestimmung und Rekonstruktion*, Darmstadt (2015) 146-156.
- Russel 2011 B. Russel, “Lapis Transmarinus: Stone-carrying Ships and the Maritime Distribution of Stone in the Roman Empire”, içinde: D. Robinson – A. Wilson (ed.), *Maritime Archaeology and Ancient Trade in the Mediterranean*, Oxford (2011) 139-156.

- Russel 2013a B. Russell, *The Economics of the Roman Stone Trade*, Oxford (2013).
- Russel 2013b B. Russel, *Gazetteer of Stone Quarries in the Roman World. Hosted by the Oxford Roman Economy Project: (Version 1.0) www.romaneconomy.ox.ac.uk*, 1-76.
- Sacks 2005 D. Sacks, *Encyclopedia of the Ancient Greek World*, New York (2005), revised by Lisa R. Brody.
- Skovmøller 2016 A. Skovmøller, *Portraits and Colour-codes in Ancient Rome: The Polychromy of White Marble Portraits*, Diss. University of Copenhagen, Copenhagen (2016).
- Sonnabend 2006 H. Sonnabend (ed.), *Mensch und Landschaft in der Antike: Lexikon der Historischen Geographie*, Stuttgart – Weimar (2006).
- Strang 2007 J.R. Strang, *The City of Dionysos: A Social and Historical Study of the Ionian City of Teos*, PhD dissertation State University of New York at Buffalo, New York (2007).
- Thür – Rathmayr 2014 H. Thür – E. Rathmayr (ed.), *Hanghaus 2 in Ephesos. Die Wohneinheit 6. Baubefund, Ausstattung, Funde*. FiE VIII/9, Wien (2014).
- Uz 2013 D.M. Uz, *Teos'taki Dionysos Tapınağı*, Ankara (2013).
- Viscogliosi 1996 A. Viscogliosi, *Il tempio di Apollo in circo e la formazione del linguaggio architettonico augusteo*, Roma (1996).
- von Bredow 2002/2012 I. von Bredow, “Abdera”, *DNP* 1, 2003/2012, Nr. 1, 12.
- von Bredow 2003/2012 I. von Bredow, “Phanagoreia”, *DNP* 9, 2003/2012, 730.
- Walser 2012 A.V. Walser, “ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ: Rechtsprechung und Demokratie in den hellenistischen Poleis”, içinde: Ch. Mann – P. Scholz (ed.), „*Demokratie“ im Hellenismus: von der Herrschaft des Volkes zur Herrschaft der Honoratioren? Die hellenistische Polis als Lebesform*, Mainz am Rhein (2012) 74-108.
- Ward-Perkins 1951 J.P. Ward-Perkins, “Tripolitania and the Marble Trade”, *JRS* 41, 1951, 89-104.
- Ward-Perkins 1981 J.P. Ward-Perkins, *Roman Imperial Architecture* (Yale University Press 1981).
- Wegner 2005 W. Wegner, “Anaxagoras von Klazomenai”, içinde: W. E. Gerabek ve diğ. (ed.), *Enzyklopädie Medizingeschichte*, Berlin/New York (2005).
- Yavuz ve diğ. 2011 A.B. Yavuz – M. Bruno – D. Attanasio, “An Updated, Multi-method Database of Ephesos Marbles Including White, Greco Scritto, and Bigio Varieties”, *Archaeometry* 53.2, 2011, 215-240.
- Youni 2007 M.S. Youni, “An Inscription from Teos Concerning Abdera”, içinde: A. Lakovidou (ed.), *Thrace in the Graeco-Roman World, Proceedings of the 10th International Congress of Thracology*, Athens (2007) 724-236.